

HET KERKHOFJE VAN VINCENT VAN GOGH PESSE OF HOLLANDSCHEVELD ?

Marga Zwiggelaar
Ronald Wilfred Jansen
Albert Metselaar

NIEUW ONDERZOEK, AFGEROND JUNI 2023

INLEIDING

Op de begraafplaats van Hollandscheveld staat sinds eind maart 2023 een doorkijkpaneel en een gedenkteken voor een mening. Meer niet. Je kunt ook een andere mening hebben. Dat wordt dan ook netjes vermeld. Het is gebruikelijk dat een gedenkteken gebaseerd is op feiten. De gemeente Hogeveen is in een positie gebracht, waarbij dat gedenkteken niet op een feit is gebaseerd. Het is slechts een mening, het kan ook ergens anders geplaatst worden. Het is ook gebruikelijk dat een mening gebaseerd is op feiten, en een historische mening is gebaseerd op steekhoudend historisch onderzoek. Hier zijn echter alle meningen gelijkwaardig. Tientallen jaren historisch onderzoek zijn net zo waarde vol als een mening, waarbij historische informatie is gemanipuleerd, en waarschijnlijk frauduleus onderzoek is ingebracht. Dit alles volgens ‘goede’ bestuurlijke besluitvorming, met slechts één partij, waarbij de andere partij min of meer de mededeling krijgt dat daarmee de discussie is afgelopen, terwijl de betrokken ambtenaar zijn overtuiging uitsprak dat ze een overtuigend onderzoek hadden neergezet. Snapt u het nog? Wij doen niet aan een mening. Wij houden het bij de feiten. We vinden niets, we hebben er hard voor moeten werken. Als klap op de vuurpijl vernemen we ook nog dat sinds de plaatsing onze wethouder Jan Zwiers verantwoordelijk is gemaakt voor het beheer en de instandhouding van het gedenkteken. Onze eigen wethouder van de gemeente Hogeveen moet daarmee het bord beheren, dat regelrecht ingaat tegen het bestuurlijke beleid van onze voormalige wethouder van cultuur mevr. De Haan, toen die op basis van onderzoek hier een gedenkteken liet plaatsen. Wethouder Jan Zwiers moet in stand houden dat het publiek op het verkeerde been wordt gezet. Het is slechts een mening, dat Vincent in Hollandscheveld werkte op de begraafplaats.

In deze studie gaan we niet in op alles wat er voorheen gezegd is over Pesse en Hollandscheveld. Voor je het weet verdwaal je in de theorieën. Wat we proberen te doen is het helder maken van de items op basis waarvan je keuzes kunt maken. Wat lezen we concreet in zijn brieven? Wat weten we concreet van beide begraafplaatsen? Welke zijdelingse items kunnen ons concreet ondersteunen in het maken van keuzes? Vervolgens wordt het in een schema ingebracht, op basis waarvan het helder kan worden welke van de beide begraafplaatsen de voorkeur heeft, op basis van gefundeerd en verantwoord onderzoek. We gaan wel in op het onderzoek in de Veenmol van december 2020, waarin een Asser commissie nieuw onderzoek bespreekt en dan tot de conclusie komt dat Vincent van Gogh zijn kerkhofje tekende in Pesse.

Ons maakt de uitkomst persoonlijk niets uit. Als iemand kan aantonen dat er in Tiendeveen in 1883 ook een kerkje bij een begraafplaats stond, gaan we die gedachte ook onderzoeken.

Omdat we in media en/of wandelgangen nogal eens worden weggezet als amateurs die zich verzetten tegen ‘de wetenschap’ zullen we ons ook aan u voorstellen:

Drs. Marga Zwiggelaar. Afgestudeerd cultuurhistoricus. Samen met Albert vormde ze de redactie en initiatiefnemers tot het met de DHV-prijs bekroonde boek over de begraafplaatsen in de gemeente Hogeveen (uitgave: Historische Kring Hogeveen 2007). Op basis van het door haar gecontroleerde en aangevulde onderzoek van Albert Metselaar over Van Gogh in Hogeveen plaatste de gemeente Hogeveen een gedenkteken te Hollandscheveld.

Drs. Ronald Wilfred Jansen. Afgestudeerd historicus, met een eindschrijftje over een van de voorzitters van de Nederlandse Heide Maatschappij. In een eigen studie over Van Gogh controleerde hij alle voorgaande studies, inclusief die van Albert Metselaar, wat leidde tot een flink boekwerk over Van Gogh in Hogeveen en een boek over Van Gogh in Drenthe.

Albert Metselaar. 1^e Graads afgestudeerd als historicus via Windesheim in Zwolle, op een studie over het begrafeniswezen in de gemeente Hogeveen. Met Meent van der Sluis werkte hij aan de studie over Van Gogh in Drenthe, wat een ondergrond zou worden voor het boek van Wout Dijk en Van der Sluis. Door vroegtijdig overlijden van Meent is deze info genegeerd. Laatste gesprek met Meent: “Het is Hollandscheveld, ik ga met Wout praten.”

HET ONDERZOEKSPROCES

Dr. Mark Edo Tralbaut (1902-1976) was journalist en haalde in 1942 zijn doctoraat met een studie over Vincent van Gogh. Onder zijn bekendste publicaties is ook die uit 1959 over Van Gogh in Drenthe. In 1955 ging hij aan de slag als conservator bij het Rijksbureau voor Kunst-historische Documentatie in Den Haag. Met zijn status is het niet vreemd dat zijn Drentse boek over Van Gogh ruim werd geciteerd en aanvaard als betrouwbaar. Tralbaut maakte bij zijn studie over Vincent dankbaar gebruik van de notities die Hendrik Clewits uit Assen voor hem maakte. Hendrik Clewits was redacteur en uiteindelijk hoofdredacteur van de Provinciale Drentsche en Asser Courant. Clewits was het niet opgevallen dat er twee begraafplaatsen waren in de buurt van een kerktoeren, in Hoogeveen en omstreken. Hij kende alleen die van Pesse, mede door zijn contacten met de familie Van der Sleen die in de buurt woonde. Tralbaut volgde Clewits, zonder nader onderzoek, waarom ook, Clewits was toch de expert? Zo ging de tekening van de begraafplaats de wereld over als de begraafplaats van Pesse. Alle publicaties die na Dr. Tralbaut zonder meer aannemen dat Vincent toen in Pesse was, borduren simpelweg voort op een niet nader onderzochte aanname, waarmee deze tot een dogma werd gemaakt.

Het boek ‘De Drentse tijd van Vincent van Gogh’ van Wout Dijk en Meent van der Sluis bouwde er zelfs een hele theorie omheen, om andere werken te kunnen plaatsen, en sloten daarmee andere mogelijke plaatsen uit, waar deze werken ook zouden kunnen zijn gemaakt. Albert Metselaar werd door Meent bij het onderzoek betrokken, vanwege diens studie over het begrafeniswezen in Hoogeveen en omstreken. Het ging echter om de tekening van een dame met een mogelijke rouwmuts. Toen Albert zich ook in andere zaken ging verdiepen, was dit niet echt welkom, want het kwam aan de theorie van Wout, maar uiteindelijk was Meent overtuigd. De feiten spraken voor zich. Wout Dijk zou zijn boek anders op moeten zetten, was de mening van Meent, en Meent zou een bezoek van Albert, hemzelf en Wout aan de begraafplaatsen van Pesse regelen. Zelf was hij er al geweest. De afspraak werd gemaakt op de avond voor zijn dood. Nog één telefoontje, en dan naar bed. Meent stond niet weer op. Wout deed niets met Meents onderzoek in deze. Pesse bleef centraal staan, ondanks alles wat er al tegen in was gebracht, om meerdere lokaties voor ander werk uit te kunnen sluiten.

Als voorbereiding op het Van Goghjaar 2023 kwam het tot een akkoord tussen het Drents Museum, de Stichting het Drentse Landschap en het Drents Archief, onder leiding van eerstgenoemde. We willen niet op de man- of vrouw spelen en houden het bij de namen van instanties. Het doel van deze onderzoekscommissie was om misverstanden en meningsverschillen over de Van Gogh-locaties weg te ruimen op basis van feitelijk onderzoek. Op de website van het Drents Museum werd erover gepubliceerd:

“Het onderzoek gaat ongeveer een jaar in beslag nemen en resulteert in een publicatie met een lijst van erfgoedlocaties met een waardekaart en onderliggende archivalia. Met deze lijst kunnen overheden, culturele instellingen, toeristische organisaties en lokale middenstand bijzondere activiteiten ontplooiën die recht doen aan de historische betekenis van de betreffende locaties.”

Een nobel streven. Onhoud ook het begrip ‘archivalia’. Bronvermelding dus. Het begon echter al met een valse start. *“De start van het traject is dinsdag gemarkeerd met een informatiebijeenkomst in Hoogeveen voor lokale ondernemers en historische verenigingen die zich in Drenthe op een of andere manier bezighouden met Van Gogh.”* Aldus meldde de pers van 28 mei 2019. De Historische Vereniging Die Luyden van ’t Hooge Veene komt gewoon voor op de lijst van historische verenigingen in Drenthe, net als andere verenigingen, en was niet uitgenodigd. In Hoogeveen was alleen de Historische Kring Hoogeveen uitgenodigd, waarvan buiten enkele leden om - die ook lid waren van de hiervoor genoemde vereniging - niemand onderzoek deed naar Vincent van Gogh. Het bestuur van de HKH had de uitnodiging aangenomen, zat erbij, en had niet met de ‘leden met kennis van zaken’ contact opgenomen. Kortom, de enigen in de

gemeente Hoogeveen die echt concreet onderzoek deden, die waren er niet, want ze waren niet ingelicht, niet uitgenodigd. De bijeenkomst was mede bedoeld om de onderlinge contacten tussen de diverse onderzoekers op gang te brengen. Dat mislukte dus bij voorbaat. Dat zou hersteld kunnen worden. We namen zelf contact op het Drents Museum, ja, wij zouden tijdens het onderzoek er ook nog wel bij betrokken worden. Waarom dan niet direct? Dat lag aan de gemeente Hoogeveen, via hen waren de uitnodigingen geregeld. Wethouder Giethoorn zocht het intern uit en kwam tot de conclusie dat de uitnodigingen via het Drents Museum waren geregeld, vanuit de gemeente Hoogeveen was geen bemoeienis geweest.. Echt welkom voel je je dan niet. Het kwam tot een nieuw overleg, in het Hoogeveense Van Gogh huis, maar daar waren de mensen uit zuidoost Drenthe niet bij aanwezig. Kortom, bij voorbaat was er geen breed overlegplatform gecreëerd. De commissie uit Assen kon zich laten informeren, kon informatie oogsten, maar onderling contact tussen alle onderzoekers was niet op gang gebracht.

We deden vanuit Hoogeveen het onderzoek met drie personen, drie historici, maar het contact werd vooral onderhouden door Albert Metselaar. Tot tweemaal toe werd mondeling bevestigd dat helder was dat Vincent de begraafplaats van Hollandscheveld tekende. Dan denk je....dat zit wel goed, en je richt je op andere zaken. Achter de schermen kwam bij de Asser commissie een advies van een door de Stichting het Drentse Landschap gevraagde bodemdeskundige. Dit werd zonder nader onderzoek, en zonder dat dit door ons ingezien kon worden, leidinggevend voor de Asser commissie. Deze deskundige had geconstateerd dat de begraafplaats van Hollandscheveld gesticht was op cultuurgrond, bouwland of bosgrond, en dan kon de door Vincent op de begraafplaats gevonden vegetatie daar niet gegroeid hebben. De Pesser begraafplaats was op een stuk heideveld gesticht. Daar kon het dus wel. We begrijpen dat mensen dan kiezen voor Pesse. Volkomen logisch, lijkt het. We begrijpen niet waarom de ‘feiten’ niet werden gedeeld, waarom de verworven kennis niet is onderbouwd naar ons toe met het betreffende rapport, want wij staan toch ook ‘gewoon’ openheid voor en het ging toch bij het hele onderzoeksproces om de archivalia? De bronnen?

DE ONBEGRIJPelijke DRAAI: WETENSCHAPPELIJKE FRAUDE?

We werden op de hoogte gebracht toen een glossy over Van Gogh, met hun onderzoeksresultaten, al bij de drukker lag. Een bodemdeskundige van Het Drentse Landschap heeft aan de hand van kaarten de ondergrond van de begraafplaats van Hollandscheveld onderzocht en beschrijft deze als óf landbouwgrond, óf ingeplant met bomen, voordat er sprake was van een begraafplaats, zodat bunt en heide daar niet waarschijnlijk zijn. Pesse was gesticht op heideveld. Bij navraag bleek het bij het draai makende advies niet eens te gaan om iemand van de Stichting het Drentse Landschap zelf. Citaat, uit een mail van het Drentse Landschap, er was *“door een collega (ecoloog van het team Natuur en Landschap) een advies uitgebracht over de vegetatie van beide locaties rond de tijd dat Van Gogh hier verbleef. Dit advies is gebaseerd op historische kaarten die beschikbaar zijn.”* de begraafplaats van Hollandscheveld zou in tegenstelling tot die van Pesse gesticht zijn op ontgonnen gebied, landbouwgrond of bosgrond, zodat daar de aangetroffen vegetatie niet gevonden kon worden. De bodemdeskundige deed geen bodemonderzoek.

Een leidend advies, waarbij alle aangehaalde informatie over de begraafplaats van Hollandscheveld opzij werd geschoven. Door een derde (naam bij ons bekend) is ook navraag gedaan over onderliggende rapporten, opdat de documentatie ingezien kon worden. Die bleken er niet te zijn, of men wilde ze niet laten zien. Een eerste en een tweede (uitgebreid) rapport over de begraafplaatsen van Pesse en Hollandscheveld werden gestuurd naar de vertegenwoordigers van de Asser commissie. Omdat die geen contact onderhielden, ging het naar hun leidinggevenden. Geen reactie. Een lokale krant probeerde bij de informatie te komen. Er werd slechts aangegeven dat het onderzoek er lag, en dat daarover geen discussie meer was. Omdat de totale draai werd gemaakt via de informatie via de Stichting het Drentse Landschap, is tot twee keer toe deze

organisatie benaderd over de bronnen. Konden we hun rapport inzien? De laatste keer was februari 2023, in de voorbereiding van een boek over Vincent van Gogh in Hoogeveen. Het antwoord was beide keren: het onderzoek is afgerond, de publicaties zijn opgeleverd, het projectteam is ontbonden. Nou, goed dan, maar er was door de contactpersoon ooit verwezen naar het team Natuur en Landschap. Dat werd benaderd, via een lokaal loket van BIJ12. Er kwam een onthutsende mail:

“Wij zijn nooit betrokken geweest bij dit onderzoek.”

Daar sta je dan. Laten we het netjes proberen samen te vatten: De onderzoekscommissie van drie vooraanstaande Drentse instellingen is op pad gestuurd met de opdracht de erfgoedlocaties te onderzoeken, in samenwerking met de diverse onderzoekers uit Drenthe. De mensen zijn niet bij elkaar gebracht, er is geen onderling overleg op gang gebracht, en de historici uit Hoogeveen zijn op het verkeerde been gezet, met een niet ter inzage gegeven rapport, dat hoogst waarschijnlijk niet bestaat, en door de opgegeven instantie wordt ontkend. Kortom, dit riekt naar wetenschappelijke fraude, en dat is een doodzonde voor een wetenschapper. Verder moesten we constateren dat brieven van Vincent van Gogh onjuist geciteerd werden. Teksten van belang werden gewoon anders weergegeven, zodat Vincent een andere boodschap in de mond werd gelegd, en onderzoeksmateriaal ten voordele van Hollandscheveld ‘verdween’, alsof we zelf Vincent hadden gemanipuleerd ten gunste van ons.

Dat neemt niet weg dat we de gedachten erachter serieus onderzocht hebben. Kunnen we ons vergist hebben? Was Hollandschevelds begraafplaats niet gesticht op heide, maar op cultuurground? Dat zou de conclusie zijn op basis van kaarten. Alle kaarten die ons bekend zijn, inclusief die van het kadaster, spreken van stichting op heidegrond. Dit inclusief brieven, akten en notulen van de gemeente Hoogeveen. Kan het zijn dat er toch een akkoord is geweest tussen de grondeigenaren en een akkerbouwer uit Hollandscheveld, waarbij laatstgenoemde een gedeelte van een perceel heide ontgonnen heeft? Ook dat is onderzocht. We hebben geen enkele grond gevonden om te veronderstellen dat de aannames van de Asser commissie kloppen. We hebben alleen maar meer verwijzingen naar heide gevonden. Dat wordt verderop in dit rapport uitgewerkt. Kortom, geen grond om de draai van de Asser commissie van archivalia te voorzien, ook niet als we het zelf zochten. Overigens ontvingen we van één van de commissieleden een verkapte uitnodiging tot verder onderzoek: *“Mocht jij of wie dan ook van mening zijn dat er nader onderzoek nodig is, dan zijn jullie er vrij in om dit op te pakken en de bronnen te gebruiken die jullie van waarde achten.”* Jazeker, maar blijkbaar is daarbij over het hoofd gezien dat men zichzelf vervolgens buiten het onderzoek plaatste, de eigen commissie was ontbonden, en daarmee ook geen gesprekspartner meer kan zijn in dit geheel. Oftewel: alleen de Hoogevense commissie is momenteel nog bezig met Van Gogh-onderzoek in Hoogeveen.

DE POSITIE VAN DE PROVINCIE DRENTH

Er is in de aansturing van het onderzoeksproces vanuit Assen aansturing geweest vanuit de Provincie Drenthe. Een betrokken ambtenaar kreeg ons rapport overhandigd, las het door en kwam tot een enthousiaste samenvatting, aldus verwerkt in de notulen van het in februari 2022 gevoerde gesprek: *“Het nieuwe onderzoek uit Hoogeveen is door hem gelezen en overtuigend. Vincent werkte in Hollandscheveld op de begraafplaats.”* Toen deze notulen hem werden toegestuurd werd de tekst alsnog door opmerkingen bekrachtigd, en zijn visie op het Van Goghjaar en de locaties bleef helder: *“de begraafplaats Hollandscheveld is daarin zeker prominent. Punt. Ik wil hierover geen discussie meer. In de fiets/wandelroutes nemen we dit mee.”*

In dit vertrouwen werkte Albert Metselaar dan ook mee aan fiets- en wandelroutes van derden. Toen het zover was dat de tekst kwam, bleek op basis van valse voorwaarden zijn medewerking gezocht te zijn. Achter de schermen was een andere deal gemaakt, waarin het Drents Museum en hun visie op de zaak gespaard werd. Er was zonder nieuw of nader overleg met de commissie uit

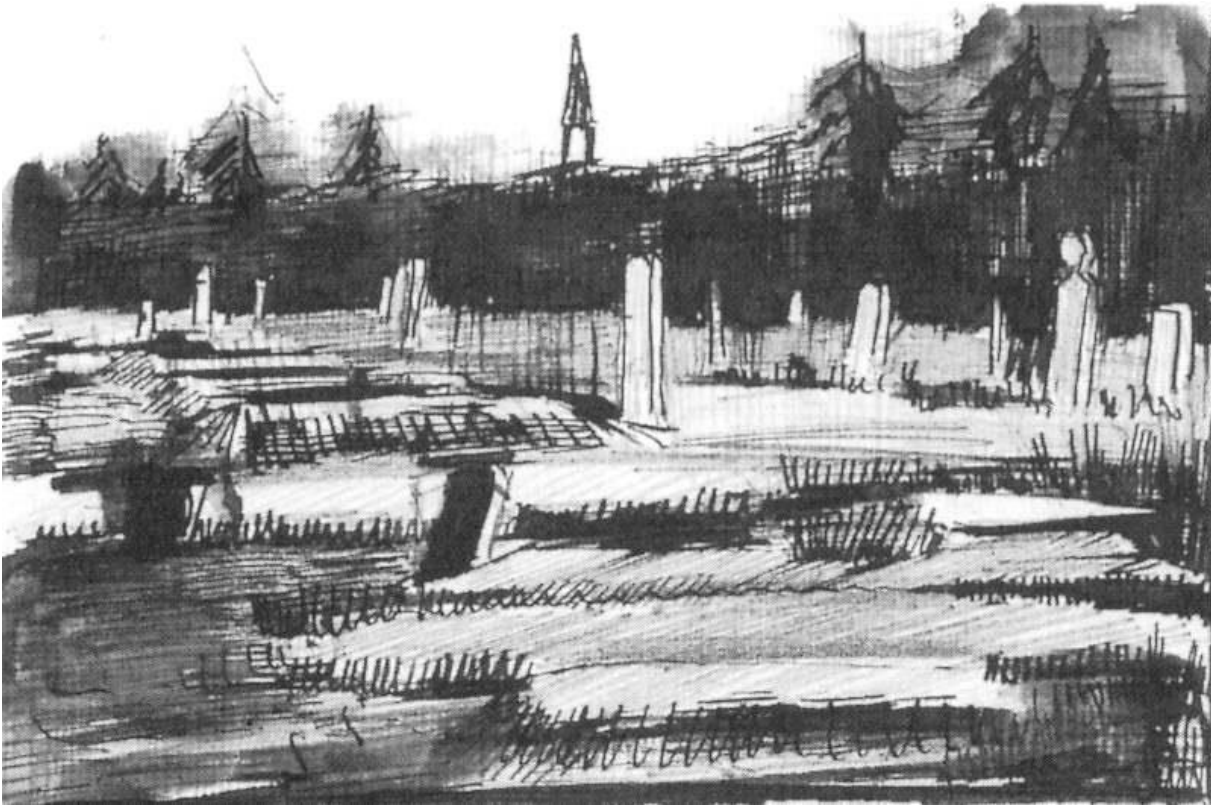
Hoogeveen, in overlegorganen waar de Hoogeveense commissieleden niet bij aanwezig waren, en blijkbaar met eenzijdige informatie vanuit de Asser commissie, een deal gemaakt met het Drents Museum, waarbij dat Drents Museum ook nog eens een beschermde positie van censuur kreeg op alle teksten die hen niet welgevallig waren. Het werd ons toegestuurd als een dictaat. Onafhankelijke posities van deelnemers in de vele Van Gogh-activiteiten waren niet meer mogelijk. Websites, borden, fietsroutes, het moest via deze censor. Voor een bord op de begraafplaats van Hollandscheveld werd een deal gemaakt, waarbij Albert Metselaar zou zorgen voor een totaal neutrale tekst, om de zaak niet op te drijven. We hadden toch een afspraak gemaakt met de provinciale ambtenaar? Zijn gesprekspartners gingen akkoord. Dus werkte hij mee. Ook toen weer was het Drents Museum als censor aanwezig, en opnieuw werd het dictaat toegestuurd: besloten was om te verwijzen naar Hollandscheveld én Pesse. *“Dat is dus besloten en de discussie daarover is gesloten.”* Aldus de betrokken provinciale ambtenaar. De gemeente Hoogeveen kreeg een bord op eigen grond met de taak tot onderhoud ervan, waarbij op de begraafplaats van Hollandscheveld werd aangegeven dat het net zo goed Pesse kon zijn geweest, waar Vincent werkte. De huidige wethouders van Hoogeveen zijn inhoudelijk buiten spel gezet.

Discussies sluit je niet door een bestuurlijk dictaat. Je kunt als onderzoekers komen tot een akkoord, we agree to disagree, maar dat doe je als je echt in alle openheid in gesprek bent over bronnen en die zijn op meerdere punten en met meerdere invalshoeken uitlegbaar. Op dat punt kom je niet als je géén openheid geeft, manipuleert met teksten en niet bestaande rapportage aanhaalt van instanties die zeggen niet meegewerkt te hebben. Komt nog bij, waar gaat dit allemaal over? De insteek was toch om het publiek helderheid te geven in de erfgoedlocaties, op basis van archivalia? Nu zet je het publiek formeel op het verkeerde been. U staat hier nu wel, we praten wel over Hollandscheveld, maar het kan net zo goed Pesse zijn. Het riekt naar Multatuli's citaat....Publiek, ik veracht U.

Samengevat: De gekke situatie doet zich nu dus voor dat een commissie uit Hoogeveen een rapport heeft geschreven, waar een commissie van instanties van niveau uit Assen geen inhoudelijk antwoord op heeft, de schijn van fraude oproept, geen inzicht geeft in eigen onderzoek, maar weigert mee te gaan in de conclusies van de Hoogeveense commissie. Daarbij krijgt het Drents Museum als deel van de Asser commissie ook nog een censurerende macht binnen tal van Van Gogh-projecten en – teksten. De gemeente Hoogeveen wilde van zichzelf helder zijn over de locatie. Wethouder van Cultuur mevr. De Haan liet een gedenkteken voor Van Gogh plaatsen op de begraafplaats van Hollandscheveld. De ‘Allee-route’, een wandelroute met tal van subsidies, zette een mooi informatief bord op de begraafplaats. Een onderbouwd beeld met helderheid voor het publiek. Onder invloed van zowel historisch als bestuurlijk gedraai, en het op het verkeerde been zetten van deskundigen, kwam er een bord te staan vanuit de provinciale initiatieven, gesteund door een ambtenaar van cultuur van de provincie, waarbij al deze helderheid overhoop wordt gehaald, en wethouder Jan Zwiers van Hoogeveen mag ervoor zorgen dat het nog lang goed mag gaan met dat bord. *“Discussie daarover is gesloten”*, voor wie? Wat voor land leven we in?

OPEN BRIEF AAN DE GEDEPUTEERDE VAN CULTUUR

Geachte gedeputeerde van cultuur van de Provincie Drenthe. Neemt u alstublieft dit rapport tot U, en vraag U af of u wel verantwoordelijk wilt zijn voor dit gekke gedoe. Grijp alstublieft in in de censuurpositie van instanties, die zichzelf door hun gedrag buiten de wetenschappelijke discussies plaatsen, aangeven dat ze niet mee willen doen aan verder onderzoek, het publiek doorlopend op het verkeerde spoor zetten, en door de projectopdracht U daarmee verantwoordelijk maken. Laat het onzinbord veranderen in Hollandscheveld. We zetten hier echt niet ‘zomaar’ een gedenkteken. We dienen met uw beleid absoluut de toerist niet. We maken als Drenten onszelf belachelijk, als stiekem gedoe, macht en censuur belangrijker wordt dan gezond historisch onderzoek. En controleer ons gerust. Wij geven openheid. **Tijd voor het onderzoek zelf:**

TEKENING EN BRIEVEN

We hebben het over bovenstaande tekening en de enige concrete informatie boven de tekening om moeten we halen uit twee brieven. We citeren de brieven:

Brief 324, 15 september 1883:

Waarde Theo,

Nu ik enige dagen hier reeds ben geweest en veel rondgelopen in verschillende richtingen, kan ik u meer mededelen omtrent de streek waar ik ben aangeland. Ik voeg hierbij een krabbeltje naar mijn eerste geschilderde studie uit deze buurt, een hut op de heide. Een hut geheel uit plaggen en stokken slechts gemaakt. Van die soort heb ik er een stuk of zes ook van binnen gezien, en zullen er meer studies van komen.

Hoe 't exterieur daarvan in de schemering of even na zonsondergang zich voordoet, kan ik niet juister zeggen dan u zeker schilderij van Jules Dupré in herinnering te brengen, dat meen ik van Mesdag hoort, met twee hutten erop waarvan de mosdaken verbazend diep van toon afkomen tegen een dampige, stoffige avondhemel. Dat is hier.

Nu binnen in die hutten, donker als een spelonk, is het zeer mooi. Tekeningen van zekere Engelse artiesten, die in Ierland op de heide hebben gewerkt, geven mij het meest realistisch weer wat ik opmerk. Alb. Neuhuys geeft hetzelfde met ietwat meer poëzie dan aanvankelijk in 't oog valt, doch evenwel maakt niets dat niet au fond ook waar is.

Ik zag superbe figuren buiten – treffend door een expressie van soberheid. Een vrouwenborst bijvoorbeeld heeft die beweging van zwoegen die lijnrecht het tegenovergestelde van volupté is, en soms als het schepsel oud is of ziekelijk, deernis opwekt en anders respect. En de melancholie welke in 't algemeen de dingen hebben, is van gezonde soort, als in de tekeningen van Millet. Gelukkig dragen de mannen hier korte broeken, wat de vorm van 't been doet uitkomen, de bewegingen meer expressief maakt.

Om u een der vele dingen welke op mijn ontdekkingstochten mij iets nieuws te zien en te voelen gaven, te noemen, zal ik u vertellen hoe men hier bv. Brien ziet door mannen, vrouwen, kinderen, witte of zwarte paarden getrokken met turf geladen, midden in de hei, net als de Hollandse b.v. op de Rijswijkse trekweg. De heide is rijk, ik zag schaapskooien en herders die mooier waren dan de Brabantse. De ovens zijn min of meer als bij Th.Rousseau's four communal staan in de tuinen onder oude appelbomen of tussen de selderij en kool. Bijenkorven ook op veel plaatsen.

Men kan 't veel figuren aanzien dat zij het een of ander mankeren – gezond is het niet precies hier geloof ik, misschien wegens vuil drinkwater – ik heb enige meisjes van denk ik 17 jaar of jonger nog gezien, die iets heel moois en jeugdigs hadden, ook in de gelaatstrekken mooier, meestal is het vroeg reeds fané. Doch dit neemt de grote, nobele tournure van 't figuur niet weg, welke sommigen hebben die dichtbij gezien zeer verwelkt blijken.

Er zijn in 't dorp 4 of 5 vaarten, naar Meppel, naar Dedemsvaart, naar Coevorden, naar Hollandsch Veld. Gaat men die af, ziet men hier en daar een curieuze oude molen, boerderij, scheepstimmerwerf of sluis. En altijd bedrijvigheid van turfschuiten.

Om u een staaltje te geven van het echte van deze streek. Terwijl ik die hut zat te schilderen, kwamen er twee schapen en een geit, die op het dak van dit woonhuis begonnen te grazen. De geit klom op de nok en keek de schoorsteen in. De vrouw, die iets op het dak hoorde, schoot naar buiten en slingerde haar bezem naar de geit voornoemd, welke als een gems naar beneden sprong.

De beide gehuchten op de heide waar ik ben geweest en dit incident plaatshad, heten Stuifzand en Zwartschaap. Ik ben ook nog in verscheidene andere plaatsen geweest en nu geef ik u in bedenking wat een oorspronkelijkheid hier nog is, daar apres tout Hoogeveen nog een stad is en daar vlakbij heeft men toch reeds schaapherders, van die ovens, van die plaggenhutten &c.

Ik denk wel eens met veel melancholie aan de vrouw en de kinderen, waren zij maar bezorgd – het is de vrouw haar eigen schuld zou men ook al kunnen zeggen, en het zoude waar zijn, doch haar ongeluk vrees ik dat groter zal zijn dan haar schuld. Dat haar karakter een bedorven karakter is, wist ik van 't begin af, maar ik had hoop op terechtkomen, en nu juist terwijl ik haar niet meer zie en nadenk over een en ander dat ik in haar zag, komt het me meer en meer voor dat zij al te ver weg was om terecht te komen. En dat maakt juist groter mijn gevoel van deernis en dat wordt een melancholiek gevoel, omdat het niet in mijn macht is het te verhelpen.

Theo, als ik op de hei zo 'n arm wijf zie met een kind op de arm of aan de borst, dan worden mijn ogen vochtig. Ik zie er haar in, ook haar zwakheid, slordigheid dragen ertoe bij om de gelijkenis te vermeerderen. Ik weet dat zij niet goed is, dat ik er het volle recht toe heb om te doen zoals ik doe, dat bij haar blijven ginder niet kon, dat meenemen eigenlijk ook niet kon, dat wat ik deed zelfs verstandig, wijs was, al wat ge wilt, maar dat neemt niet weg dat het door mij heen gaat als ik zo 'n arm figuurtje zie, koortsig en miserable, en dat dan mijn hart week wordt. Wat is er veel triestigheid in het leven, enfin men mag niet melancholiek worden en moet het in iets anders zoeken, en het werken is recht, alleen er zijn momenten dat men zijn rust slechts vindt in 't bewustzijn: Het ongeluk zal mij ook niet sparen.

Adieu, schrijf spoedig en geloof me.

t.à.t.

Vincent

De vrouw waar Vincent regelmatig even op terugkomt, is de prostituee Sien, waar hij enige tijd mee heeft samengewoond. Na het schrijven van brief 324 is Vincent die zaterdag de 15e september 1883 aan de wandel gegaan, en schilderde het kerkhofje. De andere morgen, zondagmorgen 16

september 1883, zette hij zich opnieuw neer voor een brief aan zijn broer Theo. Na een algemene inleiding over de prachtige heide rondom Hoogeveen, die hij in de dagen dat hij er nu was had leren kennen, werd hij specifiek. Hij begon over 'gisteren', en vertelde over het schilderen van het kerkhofje. Daarna dwaalde hij flink af, om opnieuw op het kerkhofje terug te komen. Tot slot vertelde hij nog wat over zijn kostbaas. Brief 325, van zondag 16 september 1883:

Waarde Theo,

Zoëven komt uw brief en weet ik dus dat de correspondentie geregeld gaat. Ik schreef een paar dagen geleden nog een woordje om U een en ander van het land hier te vertellen. Mooi is het hier alles, waar men ook gaat.

De heide is veel uitgestrekter van de Brabantsche bij Zundert of Etten althans, ietwat monotoon als het middag is en de zon schijnt overal, doch juist ook dat effect 't welk ik vruchteloos een paar maal reeds toch heb willen schilderen, zou ik niet willen missen. De zee is ook niet altijd pittoresk, maar ook die momenten en effecten moet men bekijken wil men in 't eigenlijke karakter zich niet bedriegen. Dan – op dat hete middaguur is de heide verre van lieflijk soms – is agacant, vervelend en vermoeiend als de woestijn, even onherbergzaam en als 't ware vijandig. Het te schilderen in dat volle licht, en de wijking der plannen tot in 't oneindige te geven, is iets waar men duizelig van wordt. Daarom moet men niet menen het sentimenteel moet worden opgevat, integendeel dat is het bijna nooit.

Diezelfde agacant vervelende plek – 's avonds als een arm figuurtje door de schemering zich beweegt – als die uitgestrekte, door de zon verschroeide aardkost donker uitkomt tegen de fijne lila tonen van de avondhemel, en het donker blauwe allerlaatste lijntje aan de horizon, grond van lucht scheidt – kan subliem worden zo als op een J. Dupré. En de figuren, zij hebben datzelfde, de boeren en vrouwen, niet altijd zijn ze interessant maar als men er geduld mee heeft ziet men het Milletachtige toch geheel en al.

Gisteren vond ik een der eigenaardigste kerkhoven die ik ooit zag – verbeeld u een stuk heide met een heg van dicht opeenstaande mastboompjes eromheen, zó dat men menen zou dat 't een gewoon mastbosje was. Evenwel er is een ingang – een kort laantje, en dan komt men op een aantal graven begroeid met bunt en heide. Vele gemerkt met witte palen waarop de namen staan. Ik stuur er u een croquis van naar de studie welke ik ervan schilderde

Ik ben bezig aan een andere studie van een rode zon tussen de berkjes die op een moerassig weiland staan, waar de witte avonddamp uit opstijgt, waarboven men een blauwgrijze horizonlijn van geboomte met een paar daken nog ziet.

Het is wel jammer dat gij van C. M. nog niets hebt vernomen. Natuurlijk hoeft hij niets te doen, maar dat telkens dan maar geen woord antwoorden vind ik ietwat grof. Doch begrijp een ding wel – meer en meer komt het mij voor dat wij leven in een tijd waarin de dingen enigszins in de war zijn geraakt (dat enigszins houd ik voor enorm groot, doch wil u deze opinie niet opdringen). C.M. betreffende, als meer anderen zoude zeer beleefd zijn tegen een vreemde, doch on me hait que ses amis en juist zichzelf een beetje verloren hebbende in het zijn aandacht vestigen op eb en vloed van handels- en kunstzaken, is hij zo verdiept in au fond zeer abstracte dingen, dat iets wat zeer natuurlijk is, n.l. dat ik met hem gesproken heb en nog met hem spreek over mijn zaken, hem onaangenaam aandoet als een openstaande deur die tocht. Want zijn gedachten zijn heel, heel erg ver weg – altijd – en hij weet er niet beter op dan desnoods ietwat grof er zich afmaken, evenals men de tochtige deur dichtsmijt.

Ge zult zeggen, dit is veronderstellen, hij weinig fijngevoelig is, nu, ik veronderstel dat ook zeer zeker in zover dat ik niet betwijfel evenwel of hij kan wel degelijk zeer hups zijn, doch mits

zijn gedachten erbij zijn en in mijn geval zijn ze het niet en te meer niet, omdat hij betreffende mij zekere vaste opinies schijnt te hebben, die ik niet meen te mogen trachten weg te nemen.

Als ik hem schrijf, is het op een toon waarin doorstraalt: Ik ben een mauvais sujet, nietwaar, welnu, ik zeg niet dat zulks zo is, doch u het menende, laat ik u in uw mening en zeg ik slechts datgene wat ik ook nog zou mogen zeggen als alles zo was als gij veronderstelt....'

Gij zult zeggen dat die toon ietwat heel nuchter is – goed, tegen sommige personen is het evenwel consequent die toon aan te nemen,. Lezen zij dan de enkele woorden die men eens in 't jaar schrijft nog niet eens, is hun dat dan nog te veel – nu, que soit – ik zal geen ander middel te baat nemen echter, want ik wil van indringen ook niet de schijn zelfs hebben.

En indien C.M. mij niet antwoordde, zo kan ik me dat desnoods in zover begrijpen, dat ik zeg, enfin, 't is zoals 't is en meer niet – versta me wel – indien C.M. u echter niet antwoordt, dan neem ik C.M. dat, zegge een belediging tegen u (jegens wie hij anders behoorde te doen) wel degelijk kwalijk. En dan daalt hij een heel eind in mijn achting – meer niet ook.

Ik hoop over niet al te lange tijd studies van hier te zenden als ik er enige van bij elkaar zal hebben. En denk er eens over, misschien kunnen sommige daarvan voor Wisselingh iets worden.

Mijn geld raakt weer op zijn einde evenwel en eigenlijk had ik gehoopt nog wat verf en sommig gereedschap te kunnen in voorraad nemen, maar enfin – wij moeten roeien met de riemen die wij hebben, al is het deplorable ze niet ietwat langer zijn. Ook dat kan door geduldig voortwerken terecht komen en is althans niet van C.M. afhankelijk geheel en al. Alleen ik ben zeer blijde dat ik hier ben. Want kerel, het is hier rijk. Ja, ik zoude het u ook toewensen. Ik ben wel verlangend iets naders omtrent de vrouw van u te vernemen. Misschien begrijp ik sommige dingen enigszins, doch vooral dit ene, dat ik vertrouw en weet, gij recht hebt gedaan met haar.

Betreffende recht doen, onze omstandigheden maken ons soms tot iets anders dan wij zijn zouden, indien wij door niets in onze wil werden gehinderd. Zo ik voor mij zou liever met de vrouw gebleven zijn, ofschoon het dubbel moeilijk zou zijn geweest, maar het was voor zover ik kon nagaan onmogelijk in de gegevene. En het is er zo mede, dat ik in mijn verbeelding telkens haar als een schim nog zie, is het niet als een verwijtende, doch ik ben er slechts melancholiek over dat de middelen mij te kort kwamen het zo te doen met haar als mijn verlangen geweest zouden zijn. De tijden zijn wel moeilijk en gij zult er het uwe van hebben. Toen ik hierheen kwam, had ik van verf bij mij een aantal half uitgeknepen tubes en daarbij enige nieuwe om het nodige voor een stuk of zes studies te hebben, doch zeker niet meer. Ik zal van het volgende geld dus dadelijk weer iets of wat laten komen, weer voor een stuk of wat studies. Verder teken ik, maar gij weet er alles van dat het schilderen hoofdzaak moet zijn zoveel mogelijk. Ik weet niet hoe het hier met geldwisselen zal gaan. Desnoods indien ik het hier niet kon, zou ik het te Assen of zo wel gewisseld kunnen krijgen, doch mocht gij in staat zijn mij b.v. voor de eerste twee keren – tot ik wat beter op de hoogte ben hier, en ook te Assen eens een kantoor gevonden heb, waar ik nu nog niet ben geweest – voor de twee eerste keren dus bv. Hollands geld te zenden of postwissel, zoude wel goed zijn, want anders zou ik soms ermee verlegen zitten.

Ik hoop dat gij tegen 20 [september], niet later, kunt zenden, want ik heb de mensen zodra ik kwam een week gegeven, dus is dat reeds vervallen en moet ik weer betalen.

Ge vindt hierachter het croquis van 't kerkhofje. De kleur is aldaar zeer eigenaardig. Het is iets schoons, de echte heide op de graven te zien, de geur van terpentijn heeft iets mystieks. De donkere strook masthout die het afsluit scheidt een tintelende lucht van de ruige grond, die in 't algemeen een rosse kleur heeft – fauve – bruinachtig, geelachtig, doch overal met lila tonen.

Het was niet makkelijk te schilderen, ik zal er verschillende effecten nog van zoeken, met sneeuw b.v. moet het zeer eigenaardig wezen.

Liebermann had ik reeds iets van gehoord, doch uw beschrijving van zijn factuur vooral geeft mij meer licht omtrent hem. Zijn kleur moet oneindig beter dan Henkes zijn. Ge zegt het heel goed, 'leikleurig met overgangen tot grijsgeel & grijsbruin.' Ik begrijp het er volkomen uit. Dat, die manier van schilderen is een heerlijk ding als men erachter is. En dat ik veel verlang te schilderen is juist wegens ik in mijn factuur iets vast en – ofschoon ik menigeen hoorde zeggen: je moet geen systeem hebben – toch heel graag iets systematisch wilde hebben, wat hij en meer anderen hebben. Uit uw beschrijving zie ik dat hij, 'Liebermann', veel van de manier van Herkomer moet hebben. Vooral wegens consequent doorvoeren en dat te analyseren, die plekjes licht en donker, veroorzaakt door zonnestralen door 't gebladerte, waar menig oog op duizelt.

Ik zag laatst de grote gravure naar Herkomer, The last Muster – gij hebt die zeker ook gezien – wat een mannelijkheid! De Jules Breton Fille d'un mineur zou ik erg graag zien – er is te Courrieres nog een steenkolenmijn, toen ik er op een regendag kwam, gingen juist de arbeiders terug door de modder, een karavaan als van schoorsteenvegers, een met een oude kapotjas om, herinner ik me, de vrouwen echter, die ik zag tenminste, droegen geen mannenkleden zoals in de Borinage, waar de loques de fosse voor allen 't zelfde zijn.

Nu kerel, uw brief zal weer welkom wezen. Schrijf in elk geval indien ge dat tenminste nog niet reeds hebt gedaan, met een enkel woord aan C.M. dat ik alleen hier in Drenthe nu ben en iets van de plannen. Doch antwoordt hij daar niet op, dan moet het dunkt me overgegeven worden. Dank voor al uw bemoeiingen.

Het is deze morgen fijn grijs weder, voor 't eerst sedert ik hier ben geen zon en dat zal nog wel zo mooi zijn, dus ik ga erop uit. De lui waar ik in de kost ben, zijn heel best. De man is aan de spoor voor de goederen, een kerel die iets De Groux-achtigs heeft, een gezicht dat soms de toon van rode kool heeft, een echter sjouwer. De vrouw heel werkzaam en netjes. 3 kinderen.

Ik krijg waarschijnlijk een achterzolder voor werkplaats. Adieu broer, het beste, met een handdruk,

t.à.t.

Vincent

Ge weet het adres is

A. Hartsuiker.

Logementhouder, Hoogeveen.

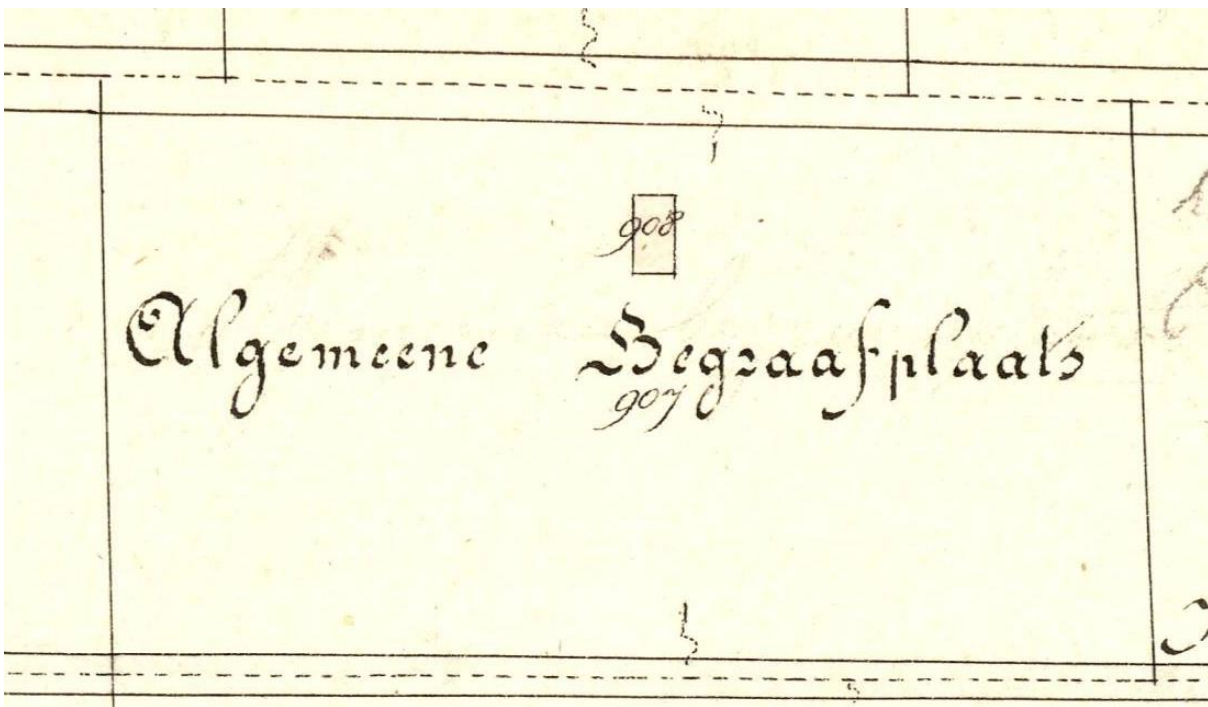
**HET ONTSTAAN VAN DE BEIDE BEGRAAFPLAATSEN:
EEN BESCHRIJVING VAN PESSE'S BEGRAAFPLAATS**

De begraafplaats van Pesse vinden we op de kadastrale kaart van plm.1880-1885 als sectie E 1892. Het perceel is op noord, oost en zuidzijde ingesloten in perceel E 1893, dennenbomen. Er is op pakweg de helft van de begrenzing tussen deze percelen een sloot ingetekend. Perceel E 1892 is spits toelopend, met op de punt een weg. Als er bomen werden geplaatst langs de doorgaande wegen, dan waren dat doorgaans eiken of ander duurzaam hout. Met de houtopbrengst kon de burgerlijke gemeente bij het kappen van volwassen bomen weer onderhoud van de wegen bekostigen. Met mastbomen bedoelde men dennen of sparren en die zien we ook op de tekening van Vincent weergegeven. In ieder geval was de zichtbaarheid van het kerkhof van Pesse vanaf de weg aan één zijde beperkt door de mastbomen. De stammen van de loofbomen werden van onderen goed bijgewerkt, anders zou er geen passage van wagens mogelijk zijn, en anders liep je ook nog de kans dat de boom geen mooie rechte stam met mooi hout zou opleveren. Wie over de dijk naar het noordoosten liep kon onder het loof van de bomen door ruim zicht hebben op de begraafplaats. Pesse had dan ook geen afgesloten begraafplaats, en was zeker niet volledig afgesloten met mastbomen.

In het boek “Begraafplaatsen in de gemeente Hoogeveen” (redactie Metselaar-Zwiggelaar, Hoogeveen 2007) verzorgde Gerrit Kleis het onderzoek en de tekst over de begraafplaats van Pesse. De stichting was in 1862 op een door Lucas Alberts Steenberg en Femmigje Hilberts van Nuil geschonken stuk veldgrond. Onder de bedingen daarbij viel ook de verplichting om een goede ‘vreding’, omheining te maken, die te allen tijde behoorlijk zou zijn afgesloten. Onder het bijbehorende kaartwerk uit 1862 werd de indeling van de begraafplaats ook al aangegeven: algemene graven op de zuidzijde en eigen graven op de noordzijde. Het terrein werd ontdaan van bomen en struiken en er werden paden aangelegd. In 1863 ontving hovenier Jan Schelhaas uit Hoogeveen f 20,- voor de levering van 1000 fijne dennen. In september 1863 kreeg timmerman Roelof Moes uit Pesse uitbetaald voor het werken aan de omheining. Hij leverde 52 voet eiken palen en vier lange en dikke eiken palen voor een toegangshek aan de straatweg. Jan Denekamp was aangesteld voor het onderhoud van deze begraafplaats. Tot zover de informatie van Gerrit Kleis in het genoemde boek.

Als we de bedingung van de ‘vreding’ combineren met de kadastrale kaart, dan kunnen we constateren dat de afsluiting op de zuidzijde werd uitgevoerd met een dermate brede afscheiding van fijne dennen, dat de strook breed genoeg was om kadastraal afzonderlijk beschreven te worden. Samen met de in 1863 geplante fijne dennen op de oostzijde vormde dit perceel E 1893. Het hekwerk zal in deze reconstructie geplaatst zijn op de noordwestzijde, langs de dijk, waar geen dennenrand stond, evenals het toegangshek. Er is op die plek nu nog steeds een toegangshek.

Een kadastrale tekening van 1880-1885 op de voor de grondbelasting gemaakte kadastrale kaart uit die jaren, van de begraafplaats van Hollandscheveld. K 908 is het in 1875 gebouwde baarhuisje. Een laan is niet kadastraal ingetekend, maar scheidde de begraafplaats zo duidelijk in tweeën, dat degene die boven binnenkwam (Kerkhofdijk) het idee had dat het twee begraafplaatsen waren. Onderaan zien we de Kerkenkavelswijk ingetekend, een oude veenwijk. Rechts van het baarhuisje was in 1883 nog niet in gebruik voor begravenissen en waarschijnlijk tijdelijk ingeplant met mastbomen.

HET ONTSTAAN VAN DE BEIDE BEGRAAFPLAATSEN: EEN BESCHRIJVING VAN HOLLANDSCHEVELDS BEGRAAFPLAATS

In het genoemde boek over begraafplaatsen in de gemeente Hoogeveen verzorgde Albert Metselaar de tekst over die van Hollandscheveld. Onderliggend onderzoek met noten is op verzoek toe te zenden, in de vorm van zijn 1^e graads eindonderzoek van Windesheim. De samenvatting:

De bevolking van wat we nu kennen als Elim, Hollandscheveld, Nieuw-Moscou, en verderop aan de wijken richting Nieuwlande, moest tot 1854 voor het begraven van de doden naar een begraafplaats in het dorp Hoogeveen. Eind 1851 was de Hervormde kerk van Hollandscheveld een feit geworden. Een logisch vervolg was dat er werd gewerkt aan een begraafplaats. Daarover was volop communicatie tussen de Compagnie van 5000 Morgen en B&W van Hoogeveen. We lezen in het verslag op de vergadering van B&W van 25 oktober 1852 dat de Compagnie beschikking wilde stellen *“een stuk gronds ter grootte van anderhalf bunder, en wel het westelijk gedeelte van perceel kadastraal bekend in Sectie E onder no.641, heide, in het geheel groot 5 bunders, 93 roeden en 10 ellen....”* De gemeenteraad besloot op 6 november 1852 tot stichting over te gaan. Opvallend is dat in bovenstaande stukken doorlopend gesproken wordt van een begraafplaats in de nabijheid van de kerk, en van heide.

In de loop van 1853 werd het stuk heide en hier en daar met wat kreupelhout begroeid heideveld enigszins geschikt gemaakt om als begraafplaats te kunnen dienen. Tussentijds namen burgemeester en wethouders op 20 april 1853 het besluit om *‘bijlangs de alleën van de burgerlijke begraafplaatsen’* eikels te poten. Daarvoor was voor het lopende jaar geld ter beschikking gesteld, de eikels waren inmiddels aangeschaft en het werd tijd om deze nu te poten, zo gaf de burgemeester aan. Er wordt gesproken over ‘alleën’ en ‘begraafplaatsen’ in meervoud, terwijl Hoogeveen er feitelijk nog maar één had. Hier werd dan ook tevens al vooruit gekeken naar de begraafplaats van Hollandscheveld, nog in aanleg. De alleën waren de lanen bij de begraafplaatsen. Notulen 20 april 1853: *“Is besloten aan de opzichter der begraafplaats het poten der eikels op te dragen en hem daaromtrent in loco dadelijk de vereiste aanwijzing te gaan doen.”* De allee, de laan op de begraafplaats van Hoogeveen, werd in 1853 gepoot, en aangezien het besluit niet is ingetrokken of veranderd, werd de laan op de begraafplaats van Hollandscheveld bij de aanleg eveneens aangepoot. De laan was in Vincents dagen 30 jaar oud. De begraafplaats werd begin 1854 in gebruik genomen. Ook de indeling van de begraafplaats was er vanaf de stichting: twee velden algemene graven, op de noordkant van de oude veenwijk, met er tussen een smalle strook eigen graven bij het baarhuisje. Dit beeld is inmiddels veranderd, omdat ook grote delen algemene graven in de loop van de 20^e eeuw werden gebruikt voor eigen graven.

Wat er ook door de gemeente Hoogeveen aan het onderhoud gedaan werd, het was maar van tijdelijke aard en er werd niet structureel wat aan de begraafplaats gedaan. De gemeente Hoogeveen was eigenlijk wettelijk verplicht geweest om de begraafplaats een ander aanzien te geven. Er zou een omheining, hek, rasterwerk of iets anders omheen geplaatst moeten worden, met een hoogte van ten minste twee meter. Het gemeentebestuur vroeg en kreeg ontheffing van deze maatregel, bij Koninklijk Besluit van 3 juni 1871, zo lezen we in de gemeentelijke jaarverslagen uit deze periode. Er was dan ook geen omheining, hekwerk, of wat dan ook, anders dan rondom de begraafplaats aangeplante dennen. Tot verdubbeling van de begraafplaats c.q. aanleggen van een nieuwe begraafplaats op de zuidkant van de oude veenwijk werd besloten in 1904, ruim na de eventuele aanwezigheid van Vincent van Gogg. Tot zover wat het boek ‘Begraafplaatsen in de gemeente Hoogeveen’ over Hollandscheveld aangeeft. Over de onderhoudstoestand later meer.

Foto van een originele tekst: Een gedeelte van de notulen van het college van Burgemeester en Wethouders van Hoogeveen van 25 oktober 1852 (Archief van de Gemeente Hoogeveen 1814-1916, no. 92). Zowel het voltallige bestuur van de Compagnie van 5000 Morgen als B&W spraken van heide, het kadaster sprak van heide, het terrein gedroeg zich ook na opening als begraafplaats als heideveld, zodanig dat er schapen op werden gestuurd. Oftewel, If it walks like a duck, if it talks like a duck, it's probably a duck.... Het is dan ook onvoorstelbaar dat de Stichting het Drentse Landschap en een ecooloog van het team Natuur en Landschap totaal voorbijgaan aan de feiten en op basis van niet te toetsen fantasie kiezen voor Pesse.

147
Aanden Raad derer gemeente, overeenkomstig de
propositie van gemelde Commissie, onder overlegging van
bedoeld concept ten onderscepe, te doen het navolgende
voorstel:

"By een door ons ingesteld onderzoek, strekkende
om in de nabijheid der kerk in het Hollandse Veld een
stukje gronds van de gemeente te erlangen, ten einde te wor-
den aangelegd tot eene burgerlyke begraafplaats aldaar,
is ons gebleken dat van Heeren Hoofd- en mede Directeuren
van 5000 morgens deen te Hoogeveen, als administrateurs
van de fundatie voor kerk, school en armenzaken aldaar, in
de nabijheid dier kerk, tegen betaling van eene jaarlyksche
niet dan na verloop van dertig jaren afkoopbare gronden
tepan f 9,-, een stukje gronds ten grootte van anderhalf
bunder, en wel het westelyk gedeelte van perceel kada-
straal bekend in Sectie E onder N° 641, heide, in het geheel
groot 5 bunders, 93 roeden en 10 ellen, kan worden bekomen,
met het recht van weg over het ten noorden van het gemelde
perceel en perceel Sectie E N° 640 gelegen dijkje.

Wy twyfelden niet of het wenschelyke om aldaar eene be-
graafplaats daar te stellen wordt door U allen erkend;
en daar nu dat stukje gronds en ten voormelden einde ge-
schikt en onder gunstige voorwaarden is te bekomen,
stellen wy U, myne Heeren! onder overlegging van een
concept eener acte van overdraagt van dien grond, door
om by een, ingevolge art. 194^e der Gemeentewet aan de goed-
keuring van Heeren Gedeputeerde Staten van dit gewest te
onderscreyven besluit, te bepalen dat die grond op de voor-
melde voorwaarden, ten bedoelden einde door de gemeente in
eigendom zal worden overgenomen."

ANALYSE VAN HET GRAFVELD VAN VINCENT'S TEKENING

De tekening van Vincent maakt ons duidelijk dat er op de voorgrond een en ander te zien is, wat nader gedefinieerd zal moeten worden. Vincent bracht midden over zijn schets een lichte strook aan, van links naar rechts. Hoe moeten we deze strook interpreteren? Wat is er aan de grond van een kerkhof af te lezen, wat hiermee overeen zou kunnen komen? De voor de hand liggende verklaring voor deze lange lichte strook is de weergave van een pad, dat van links naar rechts over de begraafplaats loopt. Zowel over de begraafplaats van Pesse als die van het Hollandsche Veld loopt een zandpad. Vanuit de kijker gezien, voor het pad, zien we twee eenzame graftekens, op een voornamelijk leeg veld. Leeg in die zin, dat er geen andere graftekens staan. Aan de andere kant van het pad zien we drie langwerpige stroken ingetekend, welke enigszins verhoogd lijken. Bij slechts één van deze stroken zien we een grafteken. Daar komen we achter als we nogmaals de liniaal over de tekening leggen, en constateren dat vanuit een punt links op de tekening, net beneden de donkere bosrand, alle andere graftekens min of meer op één lijn staan, terwijl het ene grafteken op de voorgrond dan een eenzame positie lijkt in te nemen. Links van de verhoogde stroken zien we geen graftekens meer.

Het ligt voor de hand om bij deze enigszins verhoogde stroken te denken aan vers gedolven graven. Omdat er achter tal van graftekens staan, lijken we te moeten constateren dat het hier gaat om de jongste graven van dit deel van de begraafplaats. Nu weer terug naar de voorgrond. Daar vinden we lichtere vlakken op de grond getekend. Ze zijn onregelmatig, maar hebben met elkaar overeen dat er geen begroeiing op ingetekend lijkt te zijn, behalve hier en daar een enkele struik. Er is wel begroeiing aan de randen. Wat zag Vincent van Gogh op de begraafplaats, wat hij daar zo 'onduidelijk' weergaf?

Een redelijke verklaring, op basis van de werkwijze van grafdelvers: Als een graf gegraven wordt, blijft er altijd zand en grond over. De ondergrond zit namelijk flink op elkaar geperst. Als de grafdelver een graf graaft, maakt hij het stevige zand los, waardoor dit meer volume heeft. Bij de begrafenis wordt er een relatief grote lijk-kist in het graf neergelaten. De grafdelver maakt het graf dicht, maar heeft dan nog flink wat zand over. De grond gaat de eerste maanden onder invloed van de regen inklinken. Door enig zand verhoogd op het graf aan te brengen, wordt dit vanzelf aangevuld. Maar er is meer grond over dan zo een plaatsje kan krijgen. Iedere grafdelver kan je vertellen dat je uiteindelijk zand over houdt. Dat kan afgevoerd worden. Bijvoorbeeld naar een hoop zand op een hoek van de begraafplaats.

Na enige jaren gebeurt er nog wat anders met het graf. Het lichaam is tot ontbinding overgegaan en de lijk-kist is eveneens bezig te verteren. Deze zakt in, en er vindt een tweede fase van grondverzakking plaats. Uiteindelijk vormt zich boven een graf een kuil en graftekens hebben de neiging scheef te zakken. Dit is geen prettig gezicht, omdat het de bezoekers van de begraafplaats pijnlijk herinnert aan de vergankelijkheid en wat er met de geliefden is gebeurd. Wat onder de grond gebeurd is, wordt bovengronds in herinnering gebracht door het vergaan van het grafteken, de plank met naam en gegevens van de overledene, op het punt waar de plank de grond in gaat. De plank valt om. De plank is veelal zo door weer en wind aangetast, dat hij weggegooid wordt.

Terug naar de grafdelver met het zand-probleem. Het zand dat over is, wordt in dergelijke situaties gebruikt om de begraafplaats zodanig te egaliseren, dat de kuilen boven de graven steeds weer opgevuld worden. Een simpele maar mijns inziens zeer treffende verklaring voor de vlakken op de voorgrond van de tekening, bij de twee scheefgezakte graftekens, is dan ook dat we hier te doen hebben met oude graven, waar boven de grond is geëgaliseerd met het zand dat over was bij andere, jongere graven. De grafdelver hoefde de grond die hij overhield niet af te voeren. Hij kon met zijn schop het zand zo naar de overzijde van het pad 'schieten', en daar de grond vlak maken. Omdat het ging om jonge graven – als zodanig hebben we de drie verhoogde stroken aan de andere kant van het pad geïdentificeerd – en vers zand, was er nog geen

begroeiing op te vinden op de geëgaliseerde graven op de voorgrond. Deze graven droegen geen graftekens meer, omdat de grafpalen, de witte planken, al weg waren. Een dergelijke werkwijze was zeer algemeen, en zal zowel in Pesse als in Hollandscheveld zijn toegepast. Deze werkwijze kwam naar voren toen Albert Metselaar onderzoek deed naar de begraafplaats van Hollandscheveld en uitgebreid werd bijgepraat door grafdelver Jans Pastoor. Overigens waren ook witte graftekens, planken, overal aanwezig in de 19^e eeuw.

Vincent had hier het deel van de begraafplaats opgezocht waar het meest te zien was, zo kunnen we constateren. Jonge graven, een leeg veld links daarvan, oudere graven rechts en op de voorgrond nog weer oudere graven, waar nog maar enkele graftekens stonden. De grond was zodanig ingeklonken, dat de kuilen al gevuld werden met overtollig zand van andere graven. De vraag die we nu kunnen stellen is de meest cruciale van dit hele onderzoek: Gaat het hier om eigen graven of om algemene graven? Zowel in Pesse als in het Hollandscheveld waren eigen graven te herkennen aan het veelvuldig voorkomen van graftekens, vooral in de vorm van liggende zerken. De liggende zerken uit Pesse en Hollandscheveld, van graven van voor 1883, zijn nog steeds terug te vinden, zodat de lezer mij in deze ieder moment kan controleren. Het kwam wel een enkele keer voor dat een eigen graf geen grafteken had, maar niet zo vaak. Als dat wel het geval was, had dit veelal te maken met de godsdienstige ligging van de overledene en de nabestaanden. De algemene graven hadden veelal staande graftekens, in de vorm van stevige witgeschilderde planken, voorzien van namen en andere gegevens. Als deze verrot waren, werden ze veelal niet vervangen. Op oudere algemene graven uit de 19de en de 20ste eeuw zien we dan ook nog maar weinig graftekens, behalve in die gevallen dat ook daar gebruik is gemaakt van steen. Als er al een grafteken is geweest, want velen werden bijgezet zonder grafteken in de vorm van een steen of een plank.

Zien we op de tekening van Vincent van 15 september 1883 eigen graven of algemene graven? Eigenlijk is de vraag al beantwoord. Op de achtergrond, achter het pad, zien we rijen van lange, smalle graftekens, waarin al velen de witgeschilderde planken herkend hebben. Als er gewezen werd op het kerkhof van Pesse, dan werd er steeds gewezen op het algemene gedeelte aldaar. Op de voorgrond zien we slechts twee graftekens, terwijl de met vers zand geëgaliseerde aarde ons vertelt dat er veel oude graven omheen liggen. We zien geen enkele liggende zerk. Zowel op de voorgrond als op de achtergrond moet het dan ook gaan om een veld met algemene graven. Dit is niet het geval bij de begraafplaats van Pesse. Daar zouden op de voorgrond eigen graven moeten liggen. Het veld met eigen graven was tevens nog niet zover gevorderd dat er tegenover de algemene graven van rond 1883 al veel oudere eigen graven lagen. De rijen gingen niet gelijk op. In Hollandscheveld gaat het wel om twee velden algemene graven, gescheiden door een zandpad.

Zou het mogelijk zijn dat het pad op Vincents tekening niet het huidige pad is tussen de eigen graven en de oude algemene begraafplaats van Pesse? Zou het mogelijk zijn dat er over de algemene begraafplaats in Pesse in de lengte ooit ook nog eens een pad heeft gelegen? De algemene begraafplaats van Pesse, zoals die er nu nog bij ligt, laat zien dat er 14 of 15 graven in een rij lagen. Daar tussenin loopt en liep geen pad. Dit te veronderstellen, zou ook de tekening tekort doen. Dan zouden er namelijk hooguit 6-7 graven aan weerszijden van dit pad gevonden moeten worden. De tekening geeft de indruk van een hele rij graven op de overzijde van het pad, veel meer dan de 6-7 die er te Pesse zouden kunnen liggen, als het theoretische pad over de algemene begraafplaats gelopen zou hebben. Het kan hier dus niet gaan om een pad over de smalle strook algemene graven te Pesse, het kan hier niet gaan om het pad tussen de algemene en de eigen graven te Pesse, het kan hier eigenlijk helemaal niet over Pesse gaan.

Het laatste 'paaltje', een witte plank, op de algemene begraafplaats van Hollandscheveld, gefotografeerd in 2020, net vooraf aan het verwijderen van de graftekens. Het algemene gedeelte werd in 2021 geruimd. Normaal zou een houten grafteken uit 1942 al lang verdwenen zijn, maar de familie heeft de oorspronkelijke plank ooit vervangen door een nieuwe en geschilderd in oude stijl. Dergelijke houten graftekens waren ook in Pesse. Er zijn nog restanten van te zien op het oude algemene gedeelte.

PLAATS OP DE BEGRAAFPLAATS EN GRADENMETING

Voor dit onderzoek is van belang te weten waar Vincent van Gogh ongeveer gestaan zal hebben. We zien hem op de tekening enkele meters verwijderd van het middenpad, met op de andere zijde vers gedolven graven, herkenbaar aan het feit dat ze nog niet zijn ingeklonken en er geen zerken of ‘paolties’, planken, op het hoofdeinde staan. Op de begraafplaats van Pesse is dit punt goed terug te vinden, stel dat hij daar is geweest. Het oudste grafteken op het veldje met algemene graven is van 1909. We meten de afstand tussen de rij van dit grafteken en dat van 1919, en weten zo in stappen van 10 jaar terug te gaan in de tijd, als we de afstanden terugrekenen naar het westen toe. We komen dan uit bij een punt waar we op de zijde van de eigen graven momenteel de zerk vinden van Meindert Freerks Bakker Wieringa en Anje Bus, begraven achtereenvolgens in 1901 en 1899. De afstand tussen deze steen en de oudste nog bewaard gebleven zerk op de begraafplaats, die van Roelof Jan Sol uit 1865, geeft aan dat het veld met eigen graven in 1883 nog lang niet zover gevorderd was als het veld met algemene graven. Als Vincent op de tekening aan beide zijden van het middenpad graven laat zien, dan weten we nu ook dat dit item niet op Pesse van toepassing is. Van Hollandscheveld weten we niet hoe begrenzing van de in 1883 jongste graven aan beide zijden van het pad was. We kunnen dan ook niet exact aangeven waar hij stond, enkel bij benadering. Dat houdt concreet in dat bij de gradenmeting deze iets hoger en iets lager uit kan vallen. We zijn uitgegaan van een punt dat op ongeveer $\frac{3}{4}$ van de afstand laan-westgrens ligt. Daar staat in Hollandscheveld ook het gedenkteken. De plaats is dan ook bij rijp beraad gekozen toen dat werd geplaatst.

GRADENMETING

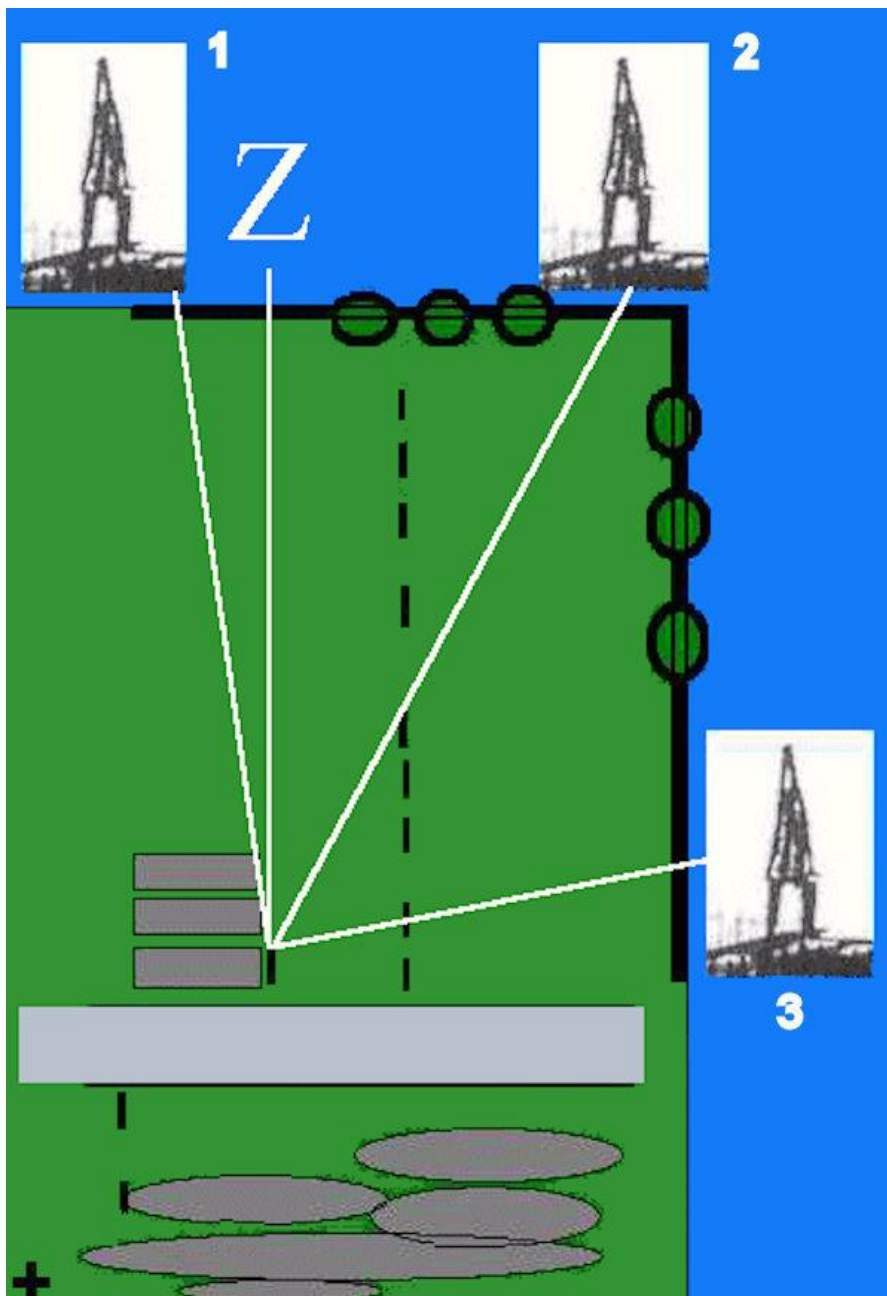
Hollandscheveld:

Als we een gradenboog leggen op een luchtfoto, met het middelpunt op de plaats van waar Vincent gestaan kan hebben, dan wijkt de positie van de torenspits ongeveer 23 graden af van de lijn van het pad over de begraafplaats. De afstand tussen de geschatte staanplaats van Vincent en de torenspits is hemelsbreed 425 meter.

Pesse:

Als we een gradenboog leggen op een luchtfoto, met het middelpunt op de plaats van waar Vincent gestaan moet hebben, dan wijkt de positie van de torenspits ongeveer 98 graden af van de lijn van het pad over de begraafplaats. De afstand tussen de geschatte staanplaats van Vincent en de torenspits is hemelsbreed 280 meter.

De graven waren volgens de traditie globaal geoost. Kijken we met Vincent mee over de tekening, en zien we waar hij het torentje plaatste, ten opzichte van het middenpad, dan zien we dat hij het torentje centraal op het midden van het beeld heeft geplaatst. Dit kan een keuze zijn geweest van een schilder op zoek naar een goede compositie. In de praktijk kan dat Hollandscheveld zijn. Het kan niet Pesse zijn. Vincent keek naar het zuidwesten. Vanuit de positie waar Vincent stond en wat hij vervolgens weergaf op de tekening, zou alles wat 80-85 graden afweek van het middenpad, buiten het beeld van de tekening vallen. Wat betreft de afstanden tussen de torenspits en de staanplaats: Pesse is wat dichterbij. De vraag is of dat wat zegt. Heeft Vincent de torenspits exact getekend, helemaal in verhouding met het beeld dat hij zag, of maakte hij de spits iets groter, en daardoor herkenbaarder? We zouden het exact kunnen uitrekenen, als we exact zouden weten hoe groot de beide spitsen zijn. In ieder geval is de toren van Hollandscheveld groter dan die van Pesse, zodat deze op grotere afstand niet persé kleiner hoeft te lijken dan die van Pesse. Het meetwerk is verricht met Google Maps, met een ouderwetse grote gradenboog op een plat beeldscherm. De lezer kan het zo herhalen.

Voorgaande beschrijving is uitgewerkt op deze schets, waarbij we ingetekend hebben: het pad over de begraafplaats, de graven links daarvan, de zanduitstrooiingen rechts van het pad en de bomen langs de rand van de begraafplaats. Bij 3 zien we de positie van de kerktoeren van Hollandscheveld ten opzichte van het middenpad, bij 1 die van Pesse en bij 2 het torentje zoals we die feitelijk zien op de tekening van Vincent van Gogh.

De hoek van het torentje van Pesse is zodanig, dat het helemaal buiten het zichtveld van Vincent en zijn tekening zou vallen ALS HET TORENTJE AL TE ZIEN ZOU ZIJN, daarover later meer.

THE PROOF OF THE PUDDING IS THE EATING

De lezer wordt bij deze uitgenodigd om met een compas naar de begraafplaats van zowel Pesse als Hollandscheveld te gaan. Dat hebben wij ook gedaan, jaren geleden al weer, samen met Jan Greven, die namens de gemeente Hoogeveen het onderhoud deed. Had je er meteen een controleur bij. Maar het simpelste proefje is: ga even naar de westelijke randen van de beide huidige begraafplaatsen. Er is zoveel veranderd, zowel in Pesse als in Hollandscheveld, zowel op de begraafplaatsen als wat betreft de bomen er omheen, maar er zijn twee dingen helemaal gelijk: de middenpaden en de kerktoeren op afstand. Zoek een plek op waar je vrij zicht hebt op de omgeving ten westen van de begraafplaats. Waar zie je dan een kerktoeren? Niet in Pesse, wel in Hollandscheveld. En de toren zou volgens de tekening toch echt vanaf het zichtpunt te zien moeten zijn over de westzijde van de begraafplaats..... Zo simpel is het soms ook nog een keertje

EEN KORT LAANTJE

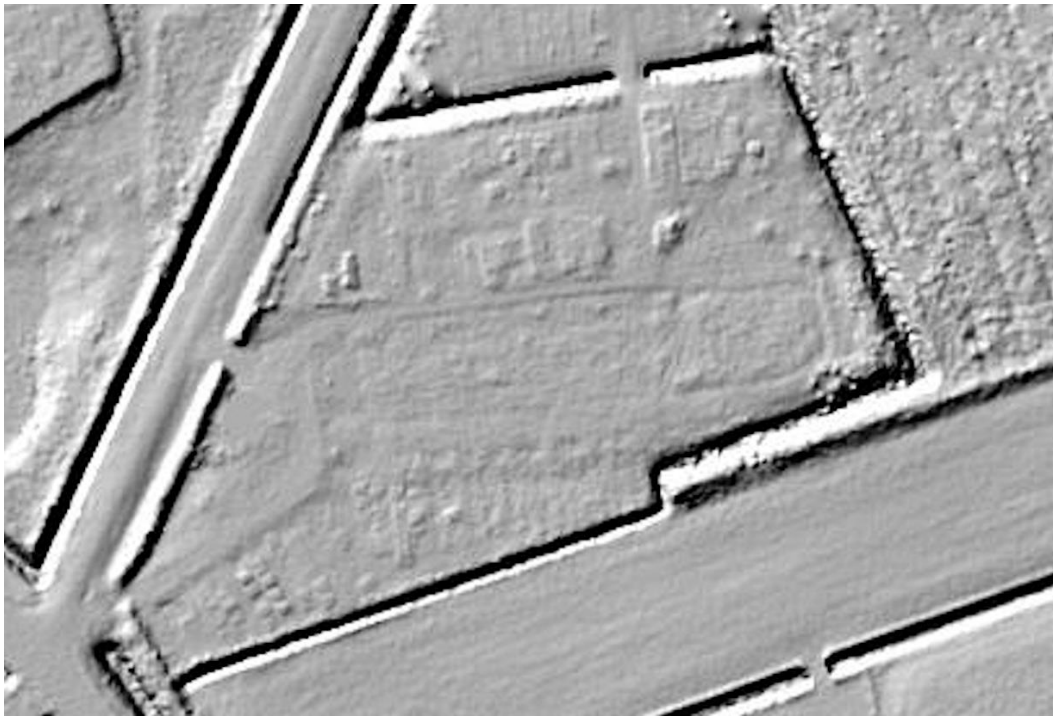
“.....er is een ingang – een kort laantje en dan komt men op een aantal graven begroeid met bunt en heide.” Overall waar Vincent liep waren dijken met bomen aan weerszijden. Maar daar heeft hij het hier niet over. Er is een kort laantje als ingang op de begraafplaats. Kennen we die van Pesse en/of Hollandscheveld?

Pesse:

De begraafplaats ligt in een hoek van de Hoogeveense Weg en een daaruit springende weg naar het noordoosten. Aan beide wegen staan bomen, maar dat beschrijft Vincent dus niet, het gaat om een laantje als ingang op de begraafplaats. In de stukken rondom het ontstaan van de begraafplaats van Pesse is daar niet over gesproken. Wel over een andere toegang, het hekwerk. Vincent maakt nergens melding van een hek. We kennen geen exacte kaart van 1883. We hebben wel een luchtfoto van de RAF van 22 maart 1945. Deze geeft het volgende beeld, met als conclusie: geen laantje op de begraafplaats. De toegang bestond volgens oudere streekgenoten ook in oorlogstijd uit een hek, op dezelfde plaats als nu. Dit is conform wat het historische onderzoek aangeeft. Enkele bomen, nu langs het middenpad staand, zien we niet terug op de luchtfoto. Het gaat om berken.

De luchtfoto van de begraafplaats van Pesse uit de Tweede Wereldoorlog, gemaakt door een fotoverkenner van de Royal Air Force.

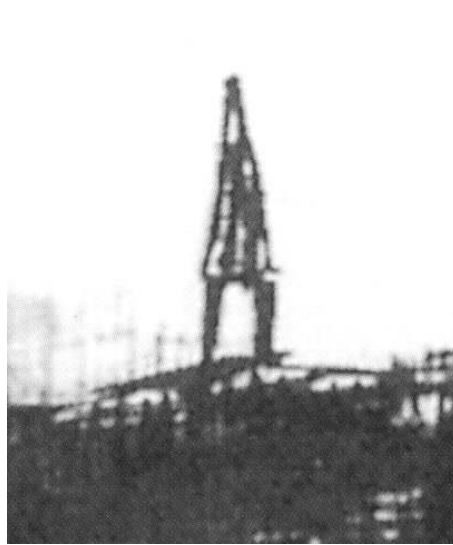
We kennen ook het beeld van Argcis. Dit is een systeem waarbij met behulp van satellieten de hoogteverschillen in het landschap op centimeters nauwkeurig in kaart worden gebracht. Zo worden verdwenen grafheuvels, sloten, muren enz. zichtbaar, gewoon omdat een eenmaal verstoord landschap niet exact qua hoogte gelijk is aan de grond ernaast. Als er een laan is geweest op de begraafplaats van Pesse, waarvan de bomen later gerooid zijn, mag men veronderstellen dat er putjes te zien zijn op de foto's van Argcis. Dit is bij de opname niet het geval.

Hollandscheveld:

We lazen hiervoor dat de laan op de begraafplaats werd gepoot in 1853. We kennen ook foto's van de RAF van de begraafplaats van Hollandscheveld uit de Tweede Wereldoorlog. Daarop is een laan aanwezig, in zijn geheel lopend van het Rechttuit tot aan de Kerkhofdijk, nu ook wel Kerkenkavel genoemd. De laan bestaat uit flinke bomen, zoals we op de foto terug kunnen zien, zodat er sprake moet zijn van volwassen bomen. Later zijn deze gekapt en vervangen. Er is momenteel nog steeds een restant van een laantje aanwezig op de begraafplaats. De zuidelijke laan, naar het Rechttuit, ligt er nog volledig. Conclusie: in Vincents dagen was er een laan als ingang op de begraafplaats van Hollandscheveld.

EEN ANALYSE VAN DE TORENTJES

Links de kerktoeren van Hollandscheveld, rechts die van Pesse en midden het torentje van Vincents tekening. Duidelijk is direct dat de beide echte torens allemaal wat op de punt hebben staan, maar dat het torentje van Vincent daar niets heeft. Met een beetje goede wil zouden we op zijn stomp getekende torentje nog een vage bal kunnen herkennen, maar dat zegt niets. Dat hebben de beide andere torentjes, dus dat helpt ons niet verder. Het spits toelopende gedeelte van het getekende torentje, het dakje, is opgevuld met drie lijnen. Daarvan lopen er twee van linksboven naar rechtsonder, en een van rechtsboven naar linksonder. Zowel het torentje van Pesse als dat van het Hollandsche Veld heeft een veelhoekig puntdag. Met deze lijnen kan Vincent zowel de vele hoeken hebben willen aangeven, of gewoon bedoeld hebben dat het een donker vlak betreft. Het helpt ons niet verder.

Onder het puntdak vinden we bij beide echte torentjes een ruimte. Bij Pesse zien we een boog aan iedere zijde, met duidelijk uitstekende versieringen op de dragende constructie aan de buitenzijde. Bij Hollandscheveld zien we aan iedere zijde meerdere boogjes en pilaartjes, op een kleine oneffenheid na redelijk glad uitgevoerd. De tekening van Vincent laat ons dit gedeelte van de toren zo op het oog zien als een enkele boog, gevormd door gladde dragende delen. Een punt in de richting van Pesse? Nauwkeurig bekijken van de tekening laat echter zien dat er niet echt een boog is getekend. Er is geen ronde lijn boven in dit gedeelte van het torentje weergegeven. Die indruk wordt wel gewekt, namelijk doordat twee van de opvullijnen die we in voorgaande in het puntdakje aantreffen, enigszins zijn doorgesloten, en daardoor doorlopen in het gedeelte onder het dakje. Het wordt dus al wat minder een ronding. Maar ook al zou hier wel degelijk sprake zijn geweest van een enkele boog, dan nog zou het niet in het voordeel van Pesse zijn. Wie in de namiddag of tegen de avond vanaf het kerkhof van Hollandscheveld naar de toren kijkt, kan dwars door het bovenste stuk van de toren heen kijken. Vanaf het kerkhof zijn de kleine boogjes niet exact te zien. Ze lijken in elkaar over te lopen, tot er in feite een enkele opening ontstaat.

Onder de bogen zien we zowel in Pesse als in Hollandscheveld een vierkante onderbouw. In Hollandscheveld staat daarop een hekje. De tekening van Vincent doet niets met deze onderbouw. Ze is gewoonweg niet weergegeven. De tekening van Vincent laat direct onder het hiervoor beschreven gedeelte een dikke aflopende lijn naar links zien, en een hele dunne enigszins aflopende lijn naar rechts. Wat heeft hij hiermee willen aangeven? Wie vanop afstand

tegen de achterzijde van de kerktoeren van Hollandscheveld aankijkt, en dat doe je als je deze bezieet vanaf de rand van de begraafplaats, ziet met de achterzijde van het dak van de kerk ook de hoek van dit dak. De beide lijnen onder het torentje, in een grote hoek op elkaar staand, zijn dan ook te identificeren als de lijnen van de achterzijde van kerk en dakrand. Bij de kerk van Pesse is dit zo niet te zien, vanaf de begraafplaats. Als de kerk al te zien zou zijn, is deze te zien vanaf de zijkant. Dan zouden de beide lijnen links horizontaal moeten lopen, en rechts direct naar beneden afbuigen, gelijk met de onderbouw van de spits van het torentje. Als dat torentje al te zien zou zijn.

Geen van deze torens bevinden zich op de plaats die Vincent hen geeft op zijn schets in zijn brief. We zagen het al toen we de graden maten, waarin ze wat betreft hun stand afweken van het middenpad. Een analyse van het torentje in vergelijking met foto's van de beide echte torens geeft aan dat het torentje op Vincents tekening te weinig gedetailleerd en te onduidelijk is weergegeven om een keus te kunnen maken tussen een van de twee echte torens. We kunnen dan ook niet anders dan concluderen dat het torentje op de tekening wel aangeeft dat het kerkhof in de buurt van een toren te vinden is, maar dat de tekening geen enkele duidelijkheid verschaft over de juiste ligging van het kerkhof ten opzichte van de toren, noch over het exacte uiterlijk van de toren, behalve dan dat de dakrand kan wijzen op de achterzijde van de kerk van Hollandscheveld. Als het toch Pesse zou zijn, moeten we die randen c.q. in een hoek lopende lijnen kunnen interpreteren met wat zichtbaar is. Dat kan niet bij Pesse.

Bij zijn weergave van de werkelijkheid heeft Vincent gespeeld met de feiten, zo moeten we concluderen. Waarom deed hij dat? We kunnen er slechts naar gissen, en naar voren brengen wat misschien enigszins voor de hand ligt. De natuur en het lijnenspel van het kerkhofje waren zo mooi, dat hij ze vast wilde leggen. Het torentje was daarbij van minder belang. Een vage schets, meer had hij daarvan niet nodig, en deze zette hij precies in het midden van de tekening en het ter plaatse gemaakte schilderij. Hierdoor kreeg de weergave van het kerkhofje enige symmetrie. Er was tevens sprake van opvulling van de achtergrond, de lucht, met een herkenbaar object. Het torentje kan ook een functie hebben gehad in de symboolwerking van het beoogde doek. De dood op de voorgrond, met op de achtergrond een gestileerd torentje als letterlijke fingerwijzing naar het Hogere, de Nieuwe Wereld van het eeuwige leven? De diepe ellende van deze wereld, waar de hulpprediker Vincent van Gogh zich aanvankelijk zo voor wilde inzetten, contra het Koninkrijk van God? Of, meer in het nadeel van de kerk: de triestheid van het dagelijks bestaan op een hoogtepunt, weergegeven op een zonovergoten en o zo mooi kerkhof, tegenover de zo ver weg lijkende beloften van een betere wereld? Wat Vincent er werkelijk bij gedacht heeft, behalve zijn genieten van de natuur, blijft gissen. Hij heeft het niet in zijn brieven weergegeven. Maar we zien wel WAT hij tekende, en dat kunnen we analyseren. Dakranden wijzen op zicht op de kerk van Hollandscheveld op de achterzijde. Dan is ook de onderbouw van het torentje niet goed te zien, in die situatie. Werken we zo nog verder uit.

ONDERSTEUNENDE OVERLEVERINGEN

Op 2 augustus 1990, bij de opening van een expositie in het Museum Venendal (later Museum de 5000 Morgen) te Hoogeveen, haalde Lammert Huizing de volgende overlevering naar voren, verteld toen hij een verhaal over Vincent had gepubliceerd: *“Sander Breebaart overleed in 1901. Hij ligt begraven op de Joodse begraafplaats aan de Zuiderweg. Kort na de publicatie van het verhaal van de man uit Brabant (= Vincent) werd ik aangesproken door een kleinzoon van Sander Breebaart. Hij bevestigde, dat zijn grootvader inderdaad dagelijks, twee weken lang, met Vincent van Gogh door zuid-Drenthe heeft gezworven, onder andere de kant op van Nieuwlande, dat toen nog niet bestond. De tekenspullen van Vincent werden daarbij op een kruiwagen meegenomen, die door de oude Sander werden gekruid.”* Lammert Huizing ging – op basis van Tralbaut – uit van een bezoek aan de begraafplaats van Pesse. Deze naam noemde de kleinzoon niet. Alleen Nieuwlande werd concreet genoemd. (Bron: Archief Secretarie Hoogeveen 1976-1990 no. 2707.)

De kleinzoon heette Joop de Levie. Hij overleed in 2000 te Zuidwolde. Albert Metselaar heeft hem nog persoonlijk gesproken, toen hij bezig was met de geschiedenis van de Joodse gemeenschap van Hoogeveen. Uit zijn mond hoorde hij toen een vrijwel identiek verhaal, met dat verschil dat Joop het niet had over zuid-Drenthe maar specifiek over Nieuwlande. Weer alleen de plaats Nieuwlande, de enige plaats die concreet werd genoemd toen Lammert Huizing de woorden van De Levie in zijn toespraak verwerkte. Wie van Hoogeveen naar Nieuwlande wilde, kon dat doen via twee routes: over de Coevorderstraatweg en dan via de oostelijke rand van Hoogeveens gemeentegrens met Oosterhesselen naar het zuiden, of via een van de dijken (Krakeelse Dijk, Noordse Dijk c.q. Coevorderstraatweg) en dan via de Kerkhofdijk naar het oosten toe. Wie de omgeving wil verkennen, kiest niet voor dezelfde heen en terugweg. Afgaand op de overlevering, zoals die via Joop de Levie is vastgelegd, ligt het voor de hand dat Vincent op de Kerkhofdijk is geweest. De begraafplaats van Hollandscheveld ligt aan de Kerkhofdijk.

In augustus 2000 kwam bij Albert Metselaar een verrassende reactie binnen van winkelier Hotze ten Hoeve. Zijn in 1945 overleden grootmoeder Aaltje Troost had altijd al verteld dat Vincent van Gogh in het Hollandsche Veld was geweest, zo vertelde hij! Het was die rooie schilder geweest, een landloper, volgens zijn moeder, die dan hier, dan weer daar was. Ze vertelde dat hij ook geweest zou zijn bij een oude schuur, op het land achter slagerij Wildeboer, ten zuiden van het Hoekje. In deze oude schuur ging men soms aan het werk om heide en bente te binden. Daar maakte men borstels van, om de pannen schoon te maken, en kleinere bosjes, om onder de dakpannen te steken, zodat de woning water- en tocht dicht zou worden. Vincent van Gogh had een en ander in de schuur veranderd, zodat men de indruk kreeg alsof hij er een keer overnacht had. Zou het misschien ook zo kunnen zijn dat hij spullen geordend had, voor een stilleven? Tot zover deze overlevering. Ook deze overlevering geeft aan dat Vincent in het Hollandscheveld heeft gewandeld.

Van aanwezigheid van Vincent van Gogh in Pesse is niets bekend uit in teksten vastgelegde overlevering, noch van overleveringen die werden doorgegeven toen het onderzoek van Albert Metselaar en Meent van der Sluis naar Vincent van Gogh in Hoogeveen werd gedaan.

KLEINSCHALIG EN BESLOTEN

Dit item is niet afkomstig uit de brieven of de tekening, maar is naar voren gebracht als insteek in het onderzoek van het Drents Museum, het Drents Archief en het Drentse Landschap.

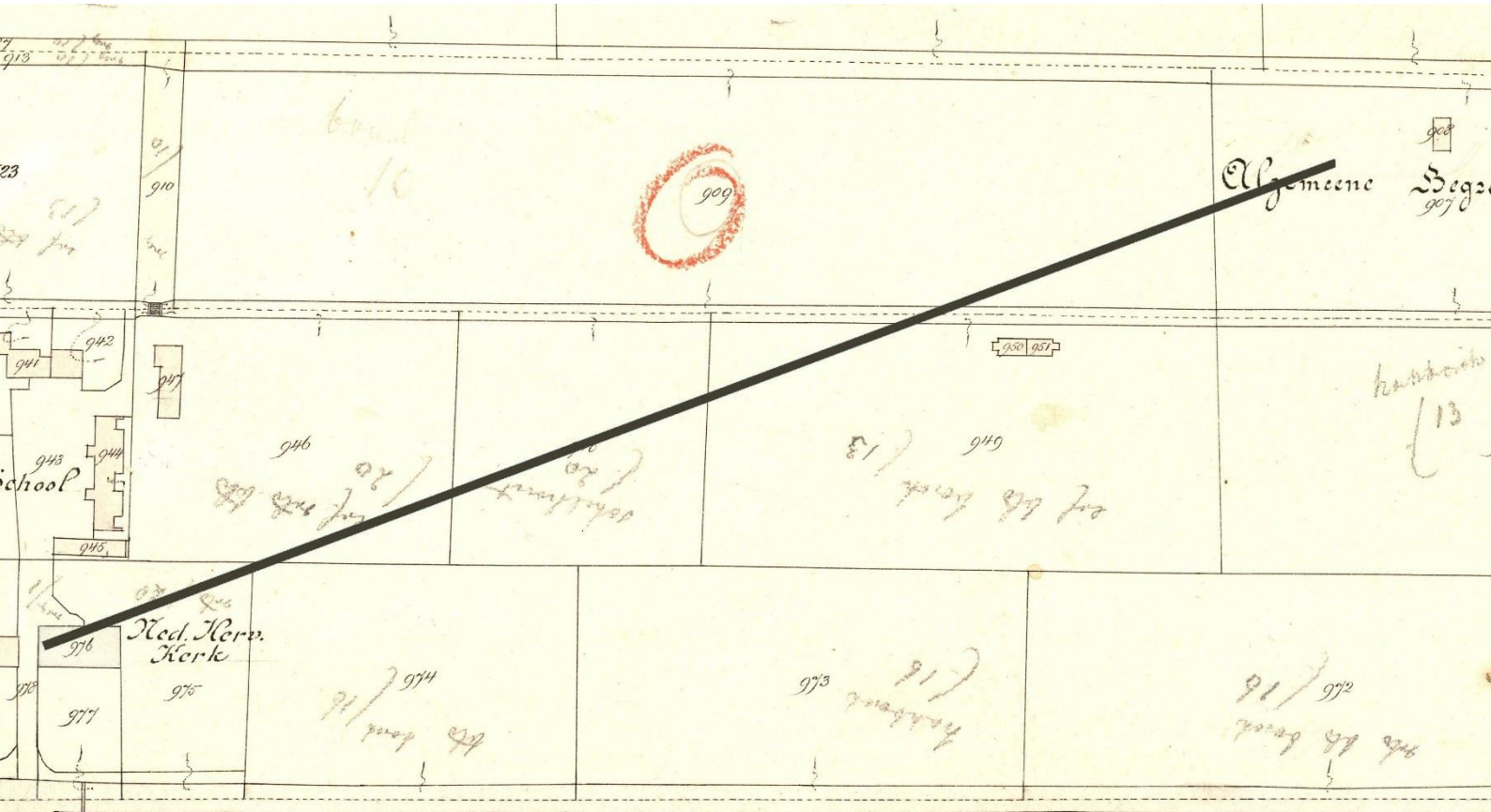
Kleinschalig en besloten sprak meer aan bij de schilders uit Vincents tijd dan groot en open. Wat weten we daarvan bij Pesse en Hollandscheveld?

Het gedeelte van de begraafplaats in Hollandscheveld, waar Vincent gestaan zou kunnen hebben, meet 57 bij 59 meter. Het was in 1882 omzoomd door bomen, en dus besloten. Pesse is wat grilliger van vorm dan het vierkante blok van Hollandscheveld. Meten we over het middenpad, dan komen we op pakweg 72 meter. De breedte is ongeveer 52 meter. Er waren bomen langs de randen, zodat we ook hier kunnen spreken van een besloten geheel. De metingen zijn uitgevoerd met Google Maps.

Er kan aangevoerd worden dat aan de oostzijde van de laan op de begraafplaats van Hollandscheveld ook een grafveld heeft gelegen. Het item wat we hier controleren is echter een belevingsitem. Op het moment dat je een stukje open begraafplaats betreedt, met achter je een laan, en langs de randen eveneens bomen, dan ligt dat veld achter de laan buiten je belevingswereld. De verdubbeling van Hollandscheveld kwam pas na 1904, zagen we hiervoor. Kortom, de begraafplaats had eind 19^e eeuw maar de helft van de omvang van later, en ook binnen die helft waren er variaties.

We lezen in de notulen van de Vereniging Hollandscheveld van 30 november 1887: *‘Nu er toch reeds de kleine dennen van het kerkhof worden opgeruimd, of het dan niet goed zou zijn om te verzoeken dat de grote dennen ook opgeruimd werden en in de plaats daarvan een plantsoen aan te richten.’* Er stonden dennen OP de begraafplaats. Niet alleen er omheen. Zolang een grafveld niet in gebruik was, werd het gebruikt voor de aanplant van dennen, die geoogst werden, zoals overal in de omgeving de houtteelt bedoeld was voor productiehout. Tijdens het schrijven van de afstudeerscriptie over het begrafeniswezen in Hollandscheveld en omstreken had Albert Metselaar contact met diverse oudere arbeiders, die haarfijn wisten te vertellen dat het oude grafveld op de westkant van de begraafplaats eerder geruimd werd dan het grafveld op de oostkant ervan. Dat zien we nu ook nog terug op de daar aanwezige grafzerken, van de later in gebruik genomen graven op deze gedeelten. De oudere graven liggen op westzijde van het baarhuisje. Dit alles wijst erop dat het grafveld op de oostkant van het baarhuisje nog niet in gebruik was, toen op de westkant al volop mensen werden bijgezet. In dat geval kunnen we het opruimen van grote dennen ook zo uitleggen dat Plaatselijk Belang voorstelde om toentertijd de dennen van de oostzijde te verwijderen. Oftewel: in 1883 was de begraafplaats van Hollandscheveld voor het oog ongeveer net zo groot als die van Pesse.

Omdat er geen duidelijke informatie is over Vincents eigen beleving ten aanzien van de kleinschaligheid en beslotenheid van de door Vincent getekende begraafplaats, kan dit item niet in eerste instantie worden aangevoerd. We kunnen hooguit zeggen, als we weten dat hij ergens met zekerheid is geweest, dat dit item daar een rol gespeeld kan hebben. Op basis van Vincents brieven is een behoefte aan een kleinschalige en besloten begraafplaats als zijdelingse informatie echter wel degelijk naar voren te schuiven, zoals de Asser commissie deed, die zich met Vincent van Gogh bezig hield. Hierover later meer. Maar dan blijft staan dat dit voor beide begraafplaatsen gold, waardoor het geen item is dat van doorslaggevend belang is, wat betreft het maken van een keuze.

VRIJ ZICHT OP HET TORENTJE? HOLLANDSCHEVELD.

Was er vrij zicht vanaf de begraafplaats tot de kerktoeren, in zowel Pesse als in Hollandscheveld? We beginnen met Hollandscheveld. We baseren ons op de kaart voor de grondbelasting, gemaakt in de periode 1880-1885, te vinden in de 'overige scans' van alledrenten.nl. Zie hierboven. Het zicht op de kerktoeren werd in Hollandscheveld sterk bepaald door het eerste perceel grond, net ten westen van de begraafplaats. Al zou hier maar een bosje met kreupelhout hebben gestaan, dan nog zou een dergelijk laag bosje zo dicht op de begraafplaats het hele zicht op de toren belemmerd kunnen hebben. Als we namelijk dicht bij een object staan, van pakweg een meter of 5, en we willen er overheen kijken, dan moeten we met een dergelijk grote hoek omhoog kijken, dat over een afstand niets te zien is, ook geen hoge kerktoeren. We kijken slechts in de blauwe lucht. Anders wordt het als we voor een vlak stuk land staan, en bosjes kreupelhout zouden veel verderop staan, bij een groter object. De kerk van Hollandscheveld heeft een hoogste punt van pakweg 25 meter, zodat deze er dan flink bovenuit zou steken.

Dit bewuste stuk grond, ten westen van de begraafplaats, bestond in 1880-1885 uit een stuk bouwland van bijna 3 hectare. Er was dus volop uitzicht. In de zichtlijn naar de kerktoeren vinden we in de situatie van ongeveer 1880-1885 een dubbele arbeiderswoning, op de zuidkant van de Kerkenkavel. Woning en bijbehorende grond kennen we als de kadastrale nummers 950 en 951. Van de woningen zelf had Vincent voor het zicht geen last. Hij keek er langs. Ook niet van de bomen die er omheen stonden, zo zien we op een luchtfoto van de RAF uit het eind van de Tweede Wereldoorlog. Daar keek hij ook langs. In 1883-1885 zullen dit echter ook nog niet zulke grote bomen zijn geweest, als ze toen al waren aangeplant. Rondom de woning vinden we perceel 949, erf, bouwland en bos. Dat bos stond op het oostelijkste stuk van het perceel, zo leerde de geraadpleegde RAF foto. Dat stond niet in de weg. Ten westen van de woning vonden we in 1880 perceel 948, schilthout, perceel 974, bouwland en bos, en ten slotte bevond zich op de zichtlijn een weiland, net ten oosten van de kerk. Het 'schilthout' geeft al aan waar het hier om ging. Deze stukjes bos kregen nooit de kans om groot te worden. Voor die tijd waren ze al gekapt door de eikschilders. Wat aan bosje dicht op de kerk stond, werd door de hoge toren

overschaduwd. Ook bij de kerk was een laan, beter bekend als ‘t Allee’, die aansloot op de Kerkhoflaan/Kerkhofdijk.

Harm Tiesing vertelde hierover: *'Als men vroeger, nog omstreeks 1910, Drenthe doorreisde, zag men in Juli overal de sporen van het werk van de Gelderse Eikschidders, die in Drenthe kwamen, om de jonge eikenbossen, telkens na een tienjarige groeiperiode, af te hakken, de schors van dat hout in bossen of bundels te binden en ter droging te stellen en het van die schors ontdane hout als brandhout op te stapelen, dat door de brandhouthandelaar, waarvoor die Geldersen werkten, verkocht werd.'* Later, toen er geen brood meer te verdienen was met het eikschillen, liet men de bosjes 20-25 jaar groeien, zodat de stammen dik genoeg waren om er palen voor weide-afrastering en ander bruikbaar rondhout van te maken. In de 19de eeuw groeiden deze bosjes na iedere kaalslag maar tien jaar. De bosjes zijn dan ook nooit hoog geweest. De kerktoeren stak er ruimschoots boven uit. Citaat Harm Tiesing: zie Dr.C.H. Edelman, “De geschriften van Harm Tiesing over de landbouw en het volksleven van Oostelijk Drenthe”, Van Gorcum, Assen, blz.120.)

Hierbij is een foto gevoegd, gemaakt vanaf de kerktoeren van Hollandscheveld, voor de Tweede Wereldoorlog. Het gaat om de foto van een fotograaf die alleen maar kon staan op het stukje open toren, onder de eigenlijke spits. Aangegeven is een punt dat net zover van de toren af ligt als de begraafplaats. Het werd gevonden door dezelfde afstand uit te zetten op Google Maps in de kijkrichting van de fotograaf, als de afstand tussen een standpunt op de begraafplaats en de toren. Vanaf de toren gezien keek de fotograaf zelfs nog over het puntje van een grote den. De voor Hoogeveense begrippen hoge toren keek flink uit en torende flink uit boven bomen en was dan ook over flinke afstanden te zien. De conclusie moet dan ook zijn dat in 1883 de kerktoeren van de Hervormde kerk van Hollandscheveld vanaf het kerkhof goed te zien was. Er was geen belemmerende factor in het zicht. Mits de boompjes op de rand van de begraafplaats niet te hoog waren.

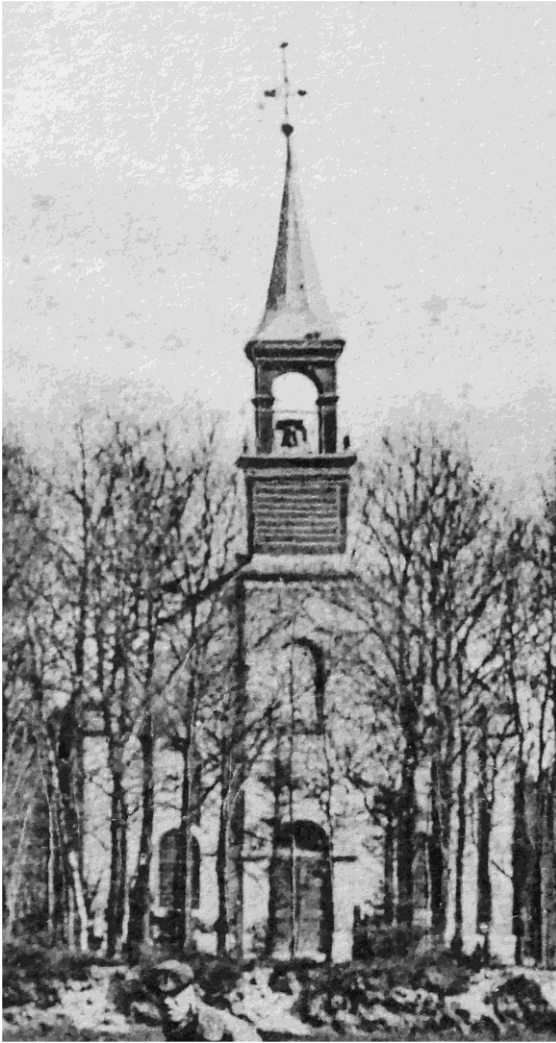

VRIJ ZICHT OP HET TORENTJE? PESSE

Omdat we door de bestaande graven precies weten waar Vincent gestaan zou hebben, als hij in 1883 werkzaam was op de begraafplaats van Pesse, is de lijn tussen hem en het kerktorentje ook exact te plaatsen. De kerk van Pesse is vanaf de grond tot het puntje van de spits 19 à 20 meter hoog, leverde een globale meting op. Precisieapparatuur kan het exact weergeven. Op bijgaande luchtfoto zien we het huidige beeld van de zichtlijn. De kaart van de grondbelasting uit de jaren 1880-1885 geeft weiland aan, waar we hier nu bouwland zien. Dat was geen probleem voor het zicht. Vervolgens kwam een boerderij. Je kunt inderdaad vrij zicht hebben vanaf de begraafplaats op de kerktoren, maar dan moet je verder achterop gaan staan, bij de oostgrens. Was er last van de boerderij? We zien dat Vincent daar over het achterste stuk van de boerderij moest kijken. De genoemde kaart laat een boerderij zien met gelijke lengte als nu, zodat deze luchtfoto met behulp van Google Maps een reëel beeld geeft. De boerderij stond kadastraal bekend als sectie E no. 1898. Dit E 1898 stond ooit op naam van Femmegien Hilberts van Nuil, echtgenote van Lucas Alberts Steenbergen. Dit 'huis en erf',

zoals het kadaster het perceel noemde, ontstond in 1870 door opsplitsing van een stuk veld en de stichting van een nieuw pand. Waarom er dan ook '1856' op de gevel staat, dat is een raadsel, en een mooi begin van een ander onderzoek. Als we een lijn trekken van pakweg 280 meter tussen het punt waar Vincent gestaan zou kunnen hebben en de kerk, dan is het dak van de boerderij '1856' van zijn ogen op een afstand van 161 meter.

De hele toren van Pesse zit op laten we maar zeggen 20 meter, nemen we het ruim. Trekken we er 5 meter af voor het torentje, want dat zou mogelijk te zien zijn op de tekening van de begraafplaats, dan zit de dakrand een stuk lager, op ongeveer 10 meter. Zoals bijgaande foto laat zien is de toren als geheel (spits, bogen en onderbouw) ongeveer even lang als het deel van de kerk eronder. De grote vraag is nu: is het dak van de boerderij belemmerend voor het zicht op de kerk, oftewel op de nok van het dak van de kerk, want we zien op de tekening van Vincent niet alleen het torentje, maar ook een aanzet van de nok en de dakranden van de kerk.

Vincent kon het torentje dat hij tekende alleen zo zien, als hij die nok van de kerk kon zien, en in de situatie bij Pesse betekende dat: als hij een punt van 10 meter hoogte kon zien op pakweg 280 meter, zonder gehinderd te zijn door de boerderij. Dan zijn we er nog niet, er zijn ook twee schuin aflopende streepjes te zien op zijn tekening, de randen van het dak, aflopend aan twee zijden. En dan hebben we het nog niet eens over de eventuele bomen rond de boerderij. We mogen aannemen dat een boerderij uit 1870 nog niet zulke hoge bomen had, dat die extra hinderlijk waren. Maar na 13 jaar zouden ze al wel boven het dak uitsteken. Een gebouw op een afstand van 160 meter mag, zo valt te berekenen, niet hoger zijn dan 5,7 meter, anders is de nok van het dak van het gebouw erachter, de kerk, op 280 meter afstand niet te zien. En dan zijn we er nog niet, willen we ook nog schuine delen zien, de aflopende dakdelen, dan mag het gebouw op 160 meter afstand niet groter zijn dan 4,8 á 5 meter. Dat kunnen we wel vergeten. Boerderij '1856' is niet exact opgemeten, maar is duidelijk hoger dan 5 meter. De nok van het dak van de kerk van Pesse is niet te zien, als over de boerderij heen gekeken moet worden. Gelet op de hoogte van de boerderij, zou een daklijn NAAST de kerk te zien zijn, als Vincent naar achteren was gelopen, om

daar de kerk te schetsen. Maar dan staat de schets van de toren los van het punt waar hij de rest van de begraafplaats schetste. We kunnen dit natuurlijk wel aannemen, maar dan laten we los dat de schets een beeld geeft van de realiteit van wat Vincent daar zag. Nemen we dat aan, dan kunnen we helemaal niets meer als ijkpunt nemen. Dat is niet het uitgangspunt van het onderzoek. We gaan er hier van uit dat Vincent enigszins realistisch omging met zijn schetsen.

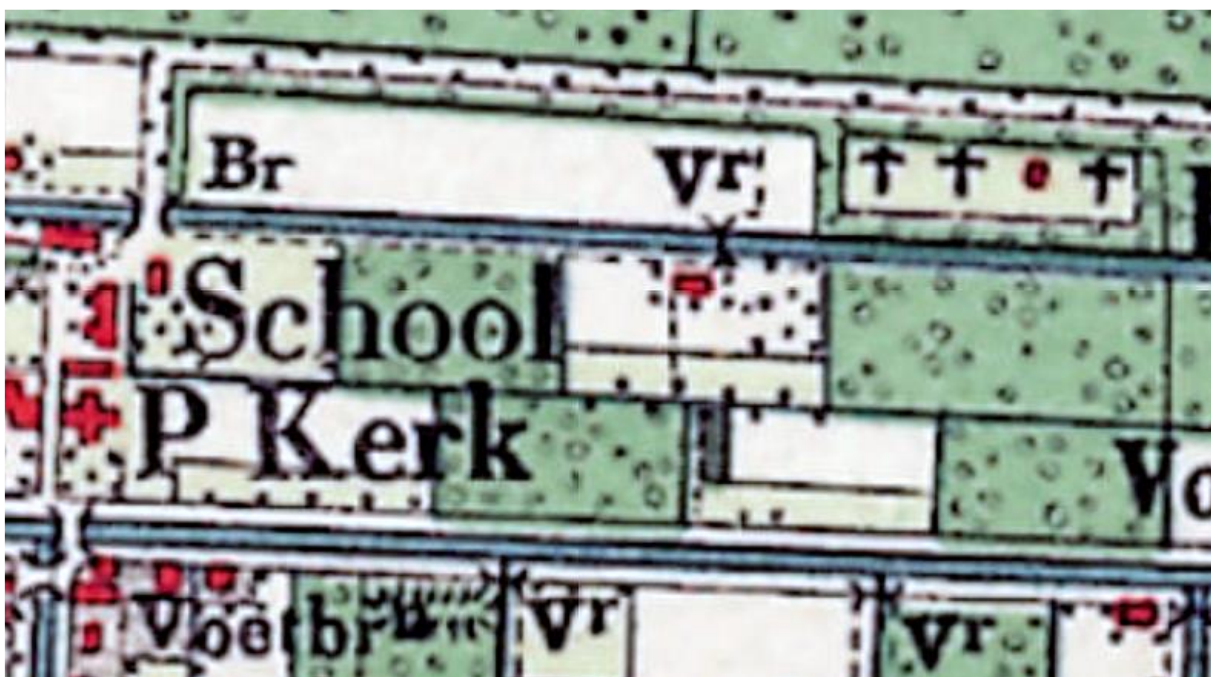
Maar dan komt de begraafplaats van Pesse dus niet in aanmerking, als we kijken naar de zichtlijnen.

Dat alles ook nog op basis van de vooronderstelling dat de hoogte van de mastbomen bij Pesse overeenkwam met die op de tekening. Wat weten we daarvan?

DE MASTBOMEN C.Q DE DENNEN

Links de topografische kaart van 1900 van de begraafplaats van Pesse. We zien ten noorden, ten oosten en ten zuiden ervan de bomen, die we op de kaart voor de grondbelasting van 1880-1885 konden identificeren als dennen. Langs de doorgaande weg zien we tevens een smalle strook, ingetekend zoals ook elders langs doorgaande wegen, waarmee de hoog opgaande loofbomen langs de dijken en wegen werden aangegeven. Bij de begraafplaats is die heel dun en langs de wegen er omheen is die breder. Het geeft een open ingang weer, en komt overeen met het in de tekst van Gerrit Kleis aangegeven hekwerk. Onder de begraafplaats van Hollandscheveld op de topografische kaart van 1900. De rode kruizen op beide kaarten geven de kerken weer. Een kruis stond voor een kerk. Topografische beeldtaal. Als we de begraafplaats van Hollandscheveld bezien, dan valt op dat er een rand van bomen

omheen staat. Het lijkt te gaan om loofbomen. Dit geeft de situatie van 1900 weer. Wat weten we van de periode daarvoor? Had Pesse wel en Hollandscheveld geen dennen rondom de begraafplaats? Voor het antwoord kunnen we terecht in twee archieven. In het archief van de gemeente Hoogeveen worden notulen van raadsvergaderingen bewaard. Als hier naar verwezen wordt, kan bij opgaaf van datum de originele tekst zo worden opgevraagd. In het Drents Archief vinden we de notulen van de Vereeniging Hollandscheveld, beter bekend als Plaatselijk Belang. Wie vraagt naar het archief, ingang 0750 in het digitale portaal, en de stukken 1 t/m 4 opvraagt, krijgt alle hieronder geciteerde teksten in te zien. Gewoon een kwestie van zoeken op datum. Verder is er ook aanvulling via de Hoogeveensche Courant. Deze is in te zien in het Drents Archief, in de archiefruimte bij de gemeente Hoogeveen en in de bezoekeruimte van de Historische Kring Hoogeveen. Wat lezen we over de bomen op de begraafplaats van Hollandscheveld? We combineren de bronnen tot een lopend geheel:

Op de vergadering van 29 januari 1874 werd door de ‘Vereniging Hollandscheveld’ besloten *‘aan ‘t gemeentebestuur te verzoeken, de uiterlijke toestand van het kerkhof te verbeteren door ‘t schoffelen van de paden, het wegruimen van gekapte dennen enz.’* Voorzitter R. Brouwer en secretaris meester B. Veldkamp van de Vereniging Hollandscheveld stelden de volgende brief op:

‘Geeft te kennen de Vereniging Hollandscheveld dat het kerkhof te Hollandscheveld nog altijd in een hoogst verwaarloosde toestand verkeert, zo dat het voor de ingezetenen een aanstoot is, en op de talrijke vreemdelingen die ‘s zomers de schone natuur van deze streken bezoeken, een zeer onaangename indruk maakt; dat, wanneer de op stand staande dennen uitgerooid, de uitgerooidde weggeruimd werden, de ruwe grond omgespit werd; wanneer de paden met zand aangevuld en vervolgens van tijd tot tijd geschoffeld en geharkt werden, het uitwendig aanzien dan aanmerkelijk zou zijn verbeterd. Redenen waarom de vereniging de vrijheid neemt de Raad met aandrang beleefd te verzoeken: Het kerkhof te Hollandscheveld in een behoorlijke toestand te doen brengen en onderhouden.’ Op de vergadering van 5 maart 1874 besloot de vereniging deze brief toch maar niet in te dienen bij de gemeenteraad.

In ieder geval geeft de tekst inzicht in de nog steeds verwaarloosde staat van de dodenakker. Uit de tips die het bestuur de gemeenteraad had willen geven wordt meteen duidelijk wat er allemaal *niet* werd gedaan door de gemeente. Verder blijkt het uitgestrekte bosgebied heel wat toeristen aangetrokken te hebben, voor wie de begraafplaats van het Hollandscheveld een lokale attractie was. Maar niet vanwege zijn schoonheid. Waarom werd de brief trouwens niet verstuurd? In het jaarverslag, voorgelezen op 20 november 1874, werd uitgelegd dat men dit niet had gedaan *‘aangezien men vernomen had, dat het dagelijks bestuur van de gemeente van plan was in ‘t najaar enige verbeteringen aan te brengen. Ofschoon de verwaarloosde toestand tot heden dezelfde is gebleven, menen we toch, dat ook zonder een adres van de vereniging daaraan wel spoedig een eind zal gemaakt worden, omdat B&W met de toestand volkomen bekend zijn en waarschijnlijk zullen weten, dat een tal van vreemdelingen in de zomer ons kerkhof bezoekt.’*

In de Hoogeveensche Courant van 17 november 1877 vinden we een stukje over de verwilderde toestand van de Hollandscheveldse begraafplaats. Men sprak schande van de staat van dit grafveld. Zoiets was toch onvoorstelbaar! De schapen moesten eraf en het werd door beter beheer weer een tijdje een acceptabele laatste rustplaats voor mensen uit de verre omtrek. Uit het gegeven dat de Vereniging Hollandscheveld geruime tijd niet meer met de gemeente correspondeerde over dit onderwerp, kunnen we opmaken dat het onderhoud nadien eindelijk enigszins acceptabel werd. Voor zolang dat duurde, en voor zover men niet te hoge eisen daaraan stelde. Maar het bleef een onbevredigend geheel, omdat er geen sprake was van regulier onderhoud of een plantsoen, oftewel: de gemeente Hoogeveen cultiveerde de plantengroei niet, het waren eenmalige acties, als er wat werd gedaan, en vervolgens ging de natuur weer gewoon zijn eigen gang. Er bleef ook sprake van dennen OP de begraafplaats. We lezen in de notulen van de Vereniging Hollandscheveld van 30 november 1887: *‘Nu er toch reeds de kleine dennen van*

het kerkhof worden opgeruimd, of het dan niet goed zou zijn om te verzoeken dat de grote dennen ook opgeruimd werden en in de plaats daarvan een plantsoen aan te richten. Het voorstel werd verdaagd naar een volgende vergadering en kwam 28 december 1887 terug. *'Het voorstel verdaagt van de vorige vergadering om op het kerkhof een plantsoen aan te richten; (Arend) Eshuis (krijgt) daarover het woord en zegt of het goed zou zijn, om die grove dennen met fijne dennen te vervangen. Blomsma zegt, wanneer die dennen worden opgeruimd, of het dan niet beter was eikentelgen (= eikenloten) te planten. De president (B.Veldkamp) stelt voor, om het op te dragen aan de heer Eshuis, om het in 't midden te brengen van de raadsvergadering.'* Daarmee ging men akkoord. Arend Eshuis had zitting in de gemeenteraad. Uit het jaarverslag, voorgelezen 14 november 1888: *'Een voorstel om jong plantsoen om het kerkhof, is ook niets van gekomen.'* Kortom, voor 1883 veel klachten over het onderhoud van de begraafplaats, na 1883 nog steeds geen plantsoen = geen begraafplaats zoals we nu kennen maar met de natuurlijke plantengroei.

Op 1 januari 1898 constateerde de secretaris van de Vereniging Hollandscheveld: *'Wenselijk werd het door de Vereniging geacht in 't adres over het kerkhof te Hollandscheveld meteen de raad te verzoeken ten minste eens of tweemaal in een jaar de gemeentewerken te laten nazien.'* Oftewel, geregeld onderhoud was er nog steeds niet. De natuur ging zijn gang. Op 17 januari 1898 schreven de onderwijzers B. Veldkamp en F. Brands, voorzitter en secretaris aan de gemeenteraad: *'Geeft met verschuldigde eerbied te kennen de Vereniging Hollandscheveld dat aan de begraafplaats te Hoogeveen steeds alle zorg wordt besteed om deze tot een schone wandelplaats te maken; dat daarbij vergeleken het kerkhof te Hollandscheveld er wel wat verwaarloosd uitziet, terwijl dit toch in de zomer nogal door vreemdelingen bezocht wordt. Daarom verzoekt de Vereniging u beleeft de dennen welke er staan te verkopen en voor het te ontvangen bedrag nieuw plantsoen van fijne dennen, afgewisseld met sierbomen en heesters te doen plaatsen, de ingang in orde te maken, het dodenhuisje na te zien en in 't vervolg de begraafplaats in nette staat te doen houden.'* Het kerkhof zag er 'wel wat verwaarloosd' uit. Kortom, het ergste leed was geleden, maar echt mooi was het kerkhof nog steeds niet geworden.

Toen de brief op 27 januari 1898 in de gemeenteraad werd besproken, werd het verzoek - geïntroduceerd als een verzoek *'om de dennebomen, staande om de begraafplaats te Hollandscheveld te verkopen en voor het te ontvangen bedrag nieuw plantsoen van fijne dennen, afgewisseld met sierbomen en heesters te doen plaatsen, de ingang van de begraafplaats in orde te maken, het dodenhuisje na te zien en in 't vervolg de begraafplaats in nette staat te doen houden.'* Hier is geen sprake van dennen OP de begraafplaats, maar OM de begraafplaats. Ze staan er nog in 1898. Wat is het verschil, als we letten op het geheel van de begraafplaats? Er was in 1854 wel een begraafplaats gesticht, op daarvoor geschonken grond, maar niet de hele begraafplaats was al in gebruik genomen. Uit de teksten maken we op dat een gedeelte beplant was met dennen. Logisch, zo zou het voormalige heideveld mooi productiehout kunnen opleveren, in de jaren dat het toch nog niet voor begraven nodig was. Deze dennen stonden onder meer op het gedeelte ten oosten van het huidige baarhuisje. Vanwege de opmerking uit 1898 over dennen OM de begraafplaats weten we ook dat de afscheiding, de rand om het grafveld, was vol geplant met dennen. Dat was tevens wat Vincent beschreef. De oorspronkelijke omzoming van de begraafplaats, bestond uit dennen. De dennen op de begraafplaats zelf, waren al eerder verdwenen, toen de laatste grond daarvan enkele jaren daarvoor geschikt werd gemaakt voor de laatste algemene graven op dit deel van de begraafplaats. Burgemeester en wethouders stelden in 1898 voor om *'het adres wat het laatste gedeelte van het verzoek aangaat, als behorende volgens artikel 179 van de gemeentewet, tot de bevoegdheid van het dagelijks bestuur van de gemeente, aan hun college te renoyeren, om na onderzoek, ter dier zake te doen, wat zij zullen menen te behoren.'*

Daarmee werd de hele discussie over hoe om te gaan met het onderhoud van het kerkhof uit de gemeenteraad gehaald. B&W eigenden zich de stof toe, en bleven wat betreft bestuur en

onderhoud van de begraafplaats buiten schot. Ze waren er wettig toe gerechtigd, dat wel, maar bleven zo buiten de controle van de raad. Wat betreft de dennen: *‘En wat het eerste punt betreft, niet kunnende inzien, dat het gewenst zoude zijn, de begraafplaats van de daar omheen staande dennebomen te ontbloten, kunnen zij niet aanraden tot verkoop daarvan te besluiten en stellen zij voor op het verzoek daartoe afwijzend te beschikken. Geen der leden, na voorlezing van de stukken hierover het woord verlangende, wordt de voordracht van Burgemeester en Wethouders zonder hoofdelijke stemming aangenomen.’* Het verzoek van de Vereniging Hollandscheveld werd afgewezen. Later zouden de dennen alsnog gekapt worden en worden vervangen door andere bomen. Vandaar dat we op de topografische kaart van het begin van de 20^e eeuw loofbomen om de begraafplaats zien staan.

Terugkomend op het geheel: bij Pesse stonden er geen dennen bij de ingang, wel een hek en waren er alleen dennen op de oost- en noordzijde. Niet op de zichtbare westkant. Bij Hollandscheveld waren er dennen rondom de begraafplaats en op een nog ongebruikt deel van de begraafplaats. Er was geen onderhoud, doorlopend klachten over de slechte staat van het terrein en pas rond de eeuwwisseling was er sprake van het aanleggen van plantsoen = einde verwildering, einde natuurlijke plantengroei. Helaas weten we noch van Pesse, noch van Hollandscheveld, hoe hoog de dennen waren in 1883, zodat de hoogte niet mee kan helpen bij het kiezen. Maar we kennen dus wel het gebouw dat bij Pesse in de weg stond: de boerderij. Vandaar dan ook:

THE PROOF OF THE PUDDING IS THE EATING

Zicht op de kerktoeren van Pesse, vanaf de begraafplaats. Als je dat wilt hebben, moet je tegenwoordig in de winter zijn. Bijgaande foto is gemaakt in januari 2021. De bladeren zijn grotendeels verdwenen en als je zoekt naar een gaatje tussen de takken door, kun je zicht krijgen op de toren van de kerk. Ooit waren de bomen lager. In het voorgaande is op basis van theoretische beschouwingen aangevoerd dat je vanaf de begraafplaats geen punt kunt zien van 10 meter hoog, als je de onderkant van het torentje wilt zien, dat je de dakrand van de kerk dus niet kunt zien, en dat er op basis van kaarten, plattegronden enz. een verstoring op het zicht is door de dakrand van de boerderij met de letters ‘1856’ in de gevel. ALS er in Vincents dagen al wat te zien was, want we moeten dan aannemen dat de bomen met een ouderdom van 13 jaar niet het hele zicht weghaalden. Vincent kwam in september, toen ze nog vol in het blad stonden. Zie de foto en kijk zelf. We komen voor het koepeltje ONDER de spits maar op iets wat we als de helft kunnen interpreteren. Dan is er het storende effect van de nok van het dak van de boerderij. Vincent heeft dat niet getekend. Bij Pesse zou de tekening dus niet passen, bij Hollandscheveld is er geen nok van een dak in de weg. Er is in Pesse geen achterkant van een kerk te zien, geen lijnen in een hoek. Er is enkel een duidelijke horizontale lijn te zien van de nok van de boerderij. ALS Vincent al was in Pesse, en ALS toentertijd de bomen bij de boerderij nog zo laag waren, na 13 jaar groeien, dat ze het zicht niet weghaalden van de toren als geheel, dan komt nog het zicht op de toren in Pesse NIET overeen met wat er te zien is op de tekening. Zicht op de toren in Hollandscheveld komt wel overeen met wat de tekening laat zien, daar kijk je tegen de in een hoek staande achterzijde van de dakrand van de kerk aan. De foto in Pesse is gemaakt vanaf het middenpad, vanaf de plaats waar Vincent stond. Eerst de foto van Pesse, dan die van Hollandscheveld.

HEIDE EN BENTE / BUNT

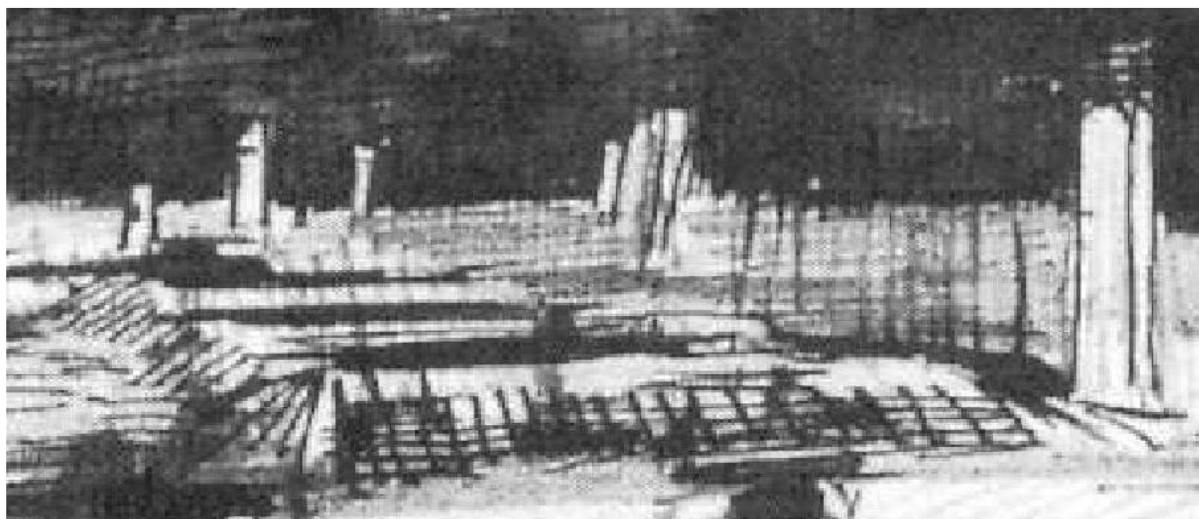
Van de begraafplaats van Pesse is noch de verwaarloosde toestand bekend (daar was wel iemand voor onderhoud), noch de vermelding van een toeristische bezienswaardigheid. De verwaarlozing is in de brief van Vincent herkenbaar in zijn enthousiaste verhaal over de heide en de bunt. Wat bedoelde hij met het laatste?

De plant die officieel wordt aangeduid met bunt (*Corynephorus canescens*) is vrij klein, 10-35 centimeter hoog. (*Molinia caerulea*) ook wel bunt genoemd, maar voor het voorkomen van verwarring veelal aangeduid als pijpestrootje, kan tot 120 centimeter hoog worden. Vincent tekende op de begraafplaats diverse concentraties schuin opschietende planten, weergegeven in meerdere strepen naast elkaar. Rechts van het midden staan ze op de helft van de hoogte van een scheefgezakt grafteken links van het midden. Als we dit als bunt interpreteren – en wat zou het gelet op zijn brief anders moeten zijn – kunnen we dit zien als het officiële bunt en als het pijpestrootje. In het eerste geval zou het grafteken dus hooguit 40-50 cm hoog moeten zijn, gelet op de maximale hoogte van het officiële bunt, wat uiterst onwaarschijnlijk is. We hebben hier dan ook van doen met het pijpestrootje, in de Drentse volksmont bente genoemd. Wat de grafdelver deed, volgens de tekening en volgens de interpretatie op basis van dit onderzoek, was overtollig zand en aarde van de nieuwe graven erachter uitstrooien over bentepollen op de voorgrond, om zo toch nog wat van de ongewenste plantengroei de kop in te drukken. Daarmee werden tevens de kuilen boven de oudere graven gevuld. Deze kuilen werden beschouwd als een onaantrekkelijk gezegd, confronterend met het vergaan van kist en lichaam. Opvullen was standaard, leerde een grafdelver aan een stagiaire, Albert Metselaar, toen die eind 20^e eeuw een dag meeliep.

Heide en bunt, dat vermeldde Vincent, over de begraafplaats waar hij zo enthousiast over was. Uit citaten uit de Hoogeteense Courant, hiervoor weergegeven, blijkt dat op de begraafplaats van Hollandscheveld schapen werden gehouden, om de verwilderde vegetatie toch wat in toom te houden. Dat past precies bij het kort houden van pijpestrootje, houdt de heide korter en voorkomt ook de wildgroei van bomen en struiken. We lezen uit de mond van natuurbeheerders: *“Heide kan niet bestaan zonder schapen. Als heide niet wordt begraasd, dan zou alles al snel dichtgroeien met grassen, struiken en op termijn zelfs grote bomen. De heide zou binnen tienallen jaren helemaal verdwijnen... Schapen houden met hun gegraas de heide open. Ze eten gras zoals het pijpestrootje tussen de heide weg en verorberen malse, jonge boompjes voordat die de kans krijgen te groeien. Ze knabbelen trouwens ook graag aan de heidestruiken zelf maar dat is juist goed. Het stimuleert de groei. Hei en schapen hebben samen dus een goede relatie. Een echte win-win situatie.”* Dat was het ook in Hollandsche-veld, een win-win situatie. De grafdelver kreeg geen geld voor onderhoud, maar werd er waarschijnlijk wel op aangekeken dat de boel verwilderde, met de schapen erop deed hij er toch nog wat aan en weidde zo gratis zijn schapen.

(Bron: <https://www.boswachtersblog.nl/utrecht/2018/05/18/schapen-als-echte-natuurbeheerders/>)

DE BIJZETTINGEN: LANGE EN KORTE GRAVEN

Hierboven zien we een detail uit de tekening van Vincent van Gogh. We zien drie langwerpige graven, drie graven van volwassenen, en bij de brede schaduw achter het derde lange graf een lichte vlek, te identificeren als een zandophoping, op het rechtereind. Er is tevens een lichte vlek van een zandophoping na het voorste graf, maar of die tussen het tweede lange graf en het eerste lange graf zit, of na het tweede lange graf, dat is niet zo scherp te zien. Het blijft een schets. De graven zijn te identificeren als drie lange en drie korte, oftewel drie redelijk verse graven van volwassenen en 2 kindergraven. Helpt ons dit bij de identificatie van de begraafplaats? Wat zijn de vijf laatste bijzettingen van Pesse en Hollandscheveld geweest?

De begraafplaats van Pesse werd gesticht *“ten behoeve der inwoners van het gehucht Pesse en de daaronder horende buurtschappen Anholt, Kraloo, Nuil, Kalenberg, Fluitenberg, Stuifzand, Zwartschaap en Pesserdijk”*, zo vinden we in de notulen van de gemeenteraad, van B&W van Pesse, en de ingekomen stukken uit 1862. Ze zijn goed opvraagbaar, in het archief van de verdwenen gemeente Ruinen, bewaard in het gemeentehuis van de huidige gemeente De Wolden te Zuidwolde. daar hoeven we dus geen twijfel over te hebben. Er is geen boekhouding van de begraafplaats meer aanwezig. De overlijdensakten zijn er echter wel en daarin is terug te vinden in welke dorpen of gehuchten van de gemeente Ruinen iemand overleed. Voor de begraafplaats van Pesse kwamen als laatste overledenen deze vijf personen in aanmerking. Er stierven geen gegoede inwoners in deze periode. Wel vijf personen uit de arbeidersklasse, zodat ze ook geen relatief duur eigen graf kregen:

Annie Kuik, geb. 19-8-1882 te Ruinen, overleden 22-5-1883, wonend te Pesse, dochter van Wichter Kuik en Jantien Duinkerken, arbeiders. Leeftijd 9 maand.

Aaldert Hofman, geb. 13-6-1881 te Ruinen, overleden 5-6-1883, wonend te Nuil, zoon van Kornelis Hofman en Grietje Brugging, landbouwers. Leeftijd: 2 jaar.

Jantje Knol, geb. 3-9-1878 te Ruinen, overleden 2-7-1883, wonend te Pesserdijk, dochter van Kier Knol en Geertien Hoekman, beiden arbeiders. Leeftijd 4 jaar en 10 maanden.

Jacoba ten Brink, geb. 23-8-1875 te Ruinen, overleden 6-7-1883, wonend te Stuifzand, dochter van Albert ten Brink en Jantien Hulzentop, arbeiders. Leeftijd: 7 jaar, bijna 8 jaar.

Jentien Oostindiën, geb. 13-8-1850, overleden 3-8-1883, wonend te Nuil, dochter van Kier Oostindiën en Jentien ten Brink, huisvrouw van Jan Strijker. Leeftijd: bijna 33 jaar.

Geertien Middelveld, geb. 28-2-1882, overleden 8-9-1883, wonend te Stuifzand, kind van Hendrik Middelveld en Albertien Hees, arbeiders. Leeftijd: ruim 1,5 jaar.

U telt het goed, dit zijn geen 5 maar 6 namen. Het is namelijk onduidelijk of Aaldert Hofman als kind van een landbouwer een eigen graf heeft gekregen of een algemeen graf. Vandaar dat ook

naar de 6e persoon is gekeken. Het maakt voor ons doel hier niet uit hoe Aaldert is begraven, ook de 6e was namelijk een kind. Op de begraafplaats te Pesse waren de vijf laatste bijzettingen op het algemene gedeelte, voorafgaand aan 15 september 1883, vier overleden kinderen en één volwassene. We zouden dan ook vier kindergraven moeten zien, met er tussenin een graf van een volwassene, als Vincent van Gogh hier op de begraafplaats had getekend. Dit is niet te zien op de tekening. Even los van de feiten, maar een inschatting: als Vincent vier kindergraven had gezien, hoe kan het dan dat hij daar niets van zei, terwijl hij toch ook emotioneel reageerde op de begraafplaats? De emoties gingen alleen over de natuur. Maar dit is inleving en speculatie. We houden ons aan de feiten. Vertaald naar een soort 'streepjescode': Pesse zou 1 lange en 4 korte verse graven moeten laten zien.

Wat vinden we terug ten aanzien van de begraafplaats van Hollandscheveld? Complex wordt het als we beseffen dat in Hollandscheveld ook mensen uit de gemeenten Oosterhesselen, Dalen en Coevorden werden begraven, voor zover men woonde in wat nu Nieuwlande heet. Er is echter een lijst met inkomsten van de gemeente Hoogeveen bekend, verkregen uit het begraven van stoffelijke overschotten, waarop iedereen staat die ter aarde werd besteld. Ook eventuele personen van buiten de gemeente (Archief Gemeente Hoogeveen 1814-1916, no. 790). Daar kunnen we de begrafenissen van Hoogeveen uit verwijderen. In tegenstelling tot dat van Hollandscheveld, is het begrafenisregister van de algemene graven van Hoogeveen namelijk wel bekend. Het is opvraagbaar in het gemeentelijke archief van Hoogeveen. Ook het register van de eigen graven te Hoogeveen is bekend, en wie daarin werd bijgezet valt ook af. Dit is op deze wijze een volkomen door derden controleerbaar systeem. We vinden de volgende bijzettingen die dan over blijven, en op de enige andere begraafplaats van de gemeente zijn begraven, die te Hollandscheveld. Het gaat om:

Jan Booy, ongehuwd, geb. 26-10-1849, overleden 17-8-1883, wonend Hollandsche Veld E 159, dat was omgeving Rechttuit of Zandwijkjes. Zoon van Jan Hendriks Booy en Geesje ten Caat, arbeiders. Leeftijd: 33 jaar.

Albert van der Weide, ongehuwd, geb. 23-10-1835, overleden 18-8-1883, wonend Hollandsche Veld E 314 (omgeving Dwarsgat, Elim), zoon van Albert van der Weide en Grietje Harms Prijs. Leeftijd: 47 jaar.

Beekje Booy, geb. 13-7-1882, overleden 21-8-1883, wonend te Hollandsche Veld E 239, Brouwerswijk bij Elim. Dochter van Hendrik Booy en Beekje Benjamins. Leeftijd: 13 maanden.

Albert Schonewille, weduwnaar van Hendrika Benjamins, gedoopt 25-11-1810, overleden 4-9-1883, wonend te Hollandsche Veld E 359, omgeving Dwarsgat, Elim. Zoon van Jan Arends Schonewille en Pietertje Kattouw. Leeftijd: 72 jaar.

Klaasje Smand, geb. 17-8-1879, overleden 5-9-1883, wonend Hollandscheveld E 80, noordkant Hollandscheveldse Opgaande. Dochter van Albert Smand en Trijntje Booy. Leeftijd: 4 jaar.

De laatste vijf bijzettingen op de begraafplaats van Hollandscheveld bestonden uit drie volwassenen en twee kinderen. Samengevat:

Tekening Vincent: Drie lange en twee korte graven.

Begraafplaats Ruinen/Pesse: Een lang en vier korte graven. Dit is in strijd met de tekening!

Begraafplaats Hollandscheveld: Drie lange en twee korte graven. Klopt met de tekening!

STILLE VERWIJZINGEN EN BEGRIJPEND LEZEN

In de veelheid van woorden en brieven van Vincent van Gogh kun je makkelijk wat over het hoofd zien. Verder is het van belang de toenmalige omgeving te kennen, wil je zaken kunnen duiden. Vinden we bijvoorbeeld stille verwijzingen naar de begraafplaats die hij tekende, of een route die hij gelopen kan hebben, waaraan de begraafplaats gevonden werd? Ja, die zijn er, al duurde het een hele tijd voor het opviel. We lezen bijvoorbeeld in de brief van 15 september 1883: *“Om u een der vele dingen welke op mijn ontdekkingstochten mij iets nieuws te zien en te voelen gaven, te noemen, zal ik u vertellen hoe men hier bv. schuiten ziet door mannen, vrouwen, kinderen, witte of zwarte paarden getrokken met turf geladen, midden in de hei, net als de Hollandse b.v. op de Rijswijkse trekweg. De heide is rijk, ik zag schaapskooien en herders die mooier waren dan de Brabantse.”*

Heide, schaapskooien, herders. Dit zou je kunnen opvatten als een verwijzing naar Pesse, of een andere streek ten noorden van Hoogeveen. Heide en schapen bij Pesse, dat kennen mensen wel, zelf gezien of van ansichtkaarten. In de situatie van 1883 was echter Hoogeveen aan alle kanten omsloten door heidevelden: achterop de Alteveerse Wijken, Kerkenveld, achterop de wijken bij Elim, tegen Nieuwlande aan, bij Nieuwlande en Geesbrug zelf. Schapen en herders konden toen nog overal aangetroffen worden. Turf was de algemene brandstof van de gewone burgerij en de arbeiders. Een door heide getrokken schuit kon ook op veel plaatsen gezien worden. Varen naar Pesse was niet mogelijk. Daar werd geen turf gewonnen en lag geen kanaal naar toe. Deze alinea is dus juist geen verwijzing naar Pesse. En dat nu juist in de brief voorafgaand aan de beschrijving van de begraafplaats.

Dan komt een brief van 24 september, pakweg een week na het bezoek aan de begraafplaats. Vincent schrijft Theo: *“Ben afgeloopen week dieper in de turfvelten geweest – prachtige gevallen; ik vind het hier hoe langer hoe mooier en zal wel van 't begin af er op werken hier te blijven in de streek. Want het is zoo mooi hier dat tevens om het te maken nog veel studie vereischt wordt, en doorwrocht werk slechts een juister begrip van de dingen zooals zij au fond zijn in hun ernstig sober karakter, kan geven. Figuren ontmoette ik superbe, maar nog eens, eene natuur die zooveel noblesse, zooveel waardigheid en ernst heeft, moet met bezonkenheid en geduld en langdurig werk worden behandeld. Daarom moet m.i. van 't begin af aan ik het niet als maar eens hier komen kijken beschouwen, maar ligt het in den aard van de zaak, als alles goed gaat en we wat voorspoed mogen hebben, ik voor goed blijf.”*

We lezen het goed, Vincent acht het mogelijk dat hij zich in Hoogeveen voorgoed zal vestigen. Dit naar aanleiding van zijn enthousiasme over de turfvelten. Maar wat zegt hij er van? *“Ben afgeloopen week dieper in de turfvelten geweest.”* We lezen nergens in zijn brieven dat hij al eerder in de turfvelten is geweest. Uit deze zin blijkt echter dat hij die week ‘dieper’ de turfvelten in is geweest, zodat begrijpend lezen ons oplevert dat hij daarvoor al eerder in de turfvelten geweest moet zijn. Het ging hem om de natuur en de figuren die hij zag. *“Ik ken Drenthe volstrekt niet door zelf er geweest te zijn”*, schreef hij in een brief van 13 augustus 1882 vanuit Den Haag. *“Ik stel 't mij voor als Noord Brabant toen ik jong was, zo'n 20 jaar geleden. Als jongen herinner ik mij de hei en de kleine boerderijtjes, de weefgetouw-en, de spinnewielen, zóó gezien te hebben als ik ze nu op de tekeningen van Mauve & Termeulen zien. Nu is dat gedeelte van Brabant waar ik bekend ben reeds enorm veranderd door ontginningen en door industrie. (...) En die echte hei schijnt dus in Drenthe nog net zo te bestaan als vroeger de Brabantse was.”* Vincent zocht het oude handwerk, niet de moderniteit. Deze kon je in 1883 alleen vinden in de turfgraverijen rond Nieuwlande. De begraafplaats van Hollandscheveld lag aan de weg erheen of terug. Een stille wenk, turfvelten in de week dat hij de begraafplaats bezocht, bij zijn eerste ontmoeting met die turfvelten.

EEN BEZOEK VAN JOURNALIST HARM BOOM AAN DE VELDEN

We citeerden al de brief van de Vereniging Hollandscheveld, waarin sprake was van het bezoek van ‘talrijke vreemdelingen’, in de zomer. Toeristen, zouden we nu zeggen. Een van de bekendste Drentse journalisten uit de 19^e eeuw is Harm Boom. Hij publiceerde nogal eens reisverhalen. We gaan nu naar India, Tibet, Rusland, diep in Afrika en dromen van Mars. Toen was de wereld zoveel kleiner, dat voor de Drentse lezer ook een reisverhaal naar een Drents dorp de moeite waard was. In 1871 schreef Harm Boom over een bezoek aan de velden rond Hoogeveen. Het werd opgenomen in de Provinciale Drentsche en Asser Courant van 12 mei 1871. Zo kwam hij uit bij de oude Hervormde kerk van Hollandscheveld. Een gedeelte daar uit:

’t Hollandsche Veld! Die naam wekt geen aristocratische ideeën op en die van dat oord horende spreken, zich iets uit het verleden herinnert, vindt doorgaans geen aanleiding om in een idealistische wereld rond te zwerven, maar ’t Hollandsche Veld van onze dagen doet het Hollandsche Veld, dat er een halve eeuw geleden was, vergeten. Het Hollandsche Veld is nu Hoogeveens Arkadia. Door ’t Haagje wandelde ik, met een conversabel Groninger uit het Oldambt, langs een kanaal dat ons tot aan de kerk, het hoofdkwartier van Flora’s tuin, zou brengen en die weg lag niet met voetangels en klemmen, maar mocht wel een vonder-worstelperk heten, een onophoudelijke oefening om over water te zweven zonder houvast voor handen en voeten. Wil de overheid te Hoogeveen, ook door vondergym-nastiek, de bevolking van het Hollandsche Veld levensgeschiktheid in dit tranen- en waterdal doen verwerven – dan, geloven wij, is het loopplank en handvatstelsel over de talloze watertjes, die in het hoofdkanaal uitlopen, goed georganiseerd. (...)

De ‘Hollandsche-Veldschen’ zijn arbeiders in de volle zin des woords. In ’t voorjaar wachten zij niet op het kraaien van de haan om over de bedplank te springen en zich naar ’t werk te spoeden. Als de klok het uur van middernacht aankondigt, is het grootste gedeelte der bevolking reeds ‘in de weer’ en rukken de mannen uit naar ‘de ploeg’ (het turfgraven) en de vrouwen en meisjes om de opgeworpen kluit verder te perfectioneren of de reeds wachtende vaartuigen met de zo gewilde brandstof vol te laden, en kijkt de gouden zon maar even over de rand van de vaalbruine colossus, waarop zoveel miljoenen creaturen rondwriemelen, dan vindt zij hier het overige volkje ijverig bezig op veld en akker. (...)

De kerk ziet er van buiten netjes uit, is de ruime schone plek, die men voor haar koos, waard, en mag haar toreenspits met de ‘veenschap’ als een hier eigenaardige windwijzer, wel met zekere ‘kranerigheid’ boven het geboomte laten uitkijken. De inrichting van binnen is vrij goed en kunnen preekstoel en banken de verfkwest nog wel enige tijd ontberen, het wit der muren is niet onberispelijk, en ’t orgeltje, zo verzekerde mij een Hoogeveens musicus, schreit, als het bespeeld wordt, letterlijk op hulp, en wel zó vals, dat zich in de meimaand des zondags geen enkele vogel – wie telt ze anders in deze dreven? – in de buurt waagt. Of het waarheid is, dat Morpheus bij de buitenbouw van het instrument stem in ’t kapittel had, zoals diezelfde musicus ons influisterde, weten wij niet – wel dat onze zegsman een guit is. Het viel ons op, dat de kerkbanken zo smal zijn en de rugleuningen zo rechtop staan. Die daarop des zondagsnamiddags ongemerkt een ‘uiltje knapt’ heeft een bijzonder talent van slapen, en die der ‘dut’ in volle draf en valt, zou in ons oog een rustverstoorder zijn, op wie wij de eerste steen niet zouden werpen. ’t Heeft er alles van, dat de architect, toen hij aan de banktekening bezig was, gedacht heeft: zes dagen zult bij arbeiden, bij daar in ’t Hollandscheveld! En op de zevende zult gij – althans hier niet slapen. ‘Zit rechtop!’ is in deze kerk een overtollig gebod. ‘Zit voorover!’, dat is de stilzwijgende eis. Nu, de houding des deemoeds is in het bedehuis niet ongepast.

Als men op het kerkplein enig plantsoen zette, zou het erbij winnen. De pastorie verschuilt zich ter zijde van haar moeder de kerk en heeft een fraaie tuin, terwijl de school en onderwijzerswoning op de romantische achtergrond een geheel helpen vormen, dat in de volste zin des woords 'landelijk schoon' mag worden genoemd. Er is zelfs iets deftigs in deze jeugdige schepping en de jonkheid, die daaruit ons toelacht, wordt op de aangenaamste wijze getemperd door de ernst van een allée van eiken, die over kerk en school, pastorie en onderwijzerswoning haar bladerendak uitspreidt, terwijl hij, die het torentje beklimt, de moeite ruimschoots beloond ziet door een panorama, gevormd door boom- en struik, akker en weide, en doorkronkeld van talrijke wijken, en in het verschiert het nog ontgonnen heideveld, waarover indrukwekkende stilte heerst, hem herinnert dat hij nog wel degelijk in Drenthe is. (....)

Dit toont aan dat een bezoek aan de velden geen bewering van de Vereniging Hollandsche-veld was, bedoeld om indruk te maken op het plaatselijke bestuur. Het gebied maakte feitelijk deel uit van wat men in die dagen interessant vond, als buitenstaander. Maar één getuige is wat matig. We hebben er nog eentje, Andreas Gerrit Jacobsen. Daarover zo. Ze kwamen in de directe omgeving van de kerk en de Kerkhoflaan, waar Vincent ook wandelde. Van Pesse kennen we uit die dagen geen reisbeschrijvingen en schilderijen/tekeningen, uit de directe omgeving van de begraafplaats.

Hotel Luinge aan het Kruis te Hoogeveen richtte zich zelfs op de vreemdeling, die onder meer Hollandscheveld bezocht, en kwam door dit 'vreemdelingenverkeer' in 1885 tot nieuwbouw. Hollandscheveld wordt genoemd als bijzonder, verder is er geen vermelding van attractief gebied in dit artikel. We volgen de Provinciale Drentsche en Asser Courant van 26 mei 1885:

“Het van ouds bekende hotel Luinge te Hoogeveen, voor 250 jaren genaamd “de Koppelpaarden”, dat gedurende al die jaren aan het Kruis te Hoogeveen den vreemdeling een gastvrij dak bezorgde, is verplaatst naar de Streek naast het houtstek van den heer M. Robaard Mz. De tegenwoordige eigenaar, de heer J. Flothuis, heeft een nieuw hotel doen bouwen, beter gelegen voor de reizigers en dicht bij het station. Het gebouw, ontworpen door den gemeente-architect Hoegsma te Hoogeveen, is een sieraad van de plaats. Met zijne veranda en balkon over de geheele breedte, maakt, de gevel een aangenamen indruk. Het hotel is geheel naar de tegenwoordige eischen ingericht (badkamer, electrische schellen, ventilatie-toestellen enz.) Een groote zaal biedt gelegenheid tot het houden van groote vergaderingen en festiviteiten. Voor vreemdelingen, die de interessante en schoone omstreken van Hoogeveen en Hollandscheveld bezoeken (een watertochtje door het Hollandscheveld is misschien eenig in Nederland), biedt dit hotel een aangename verblijfplaats aan.”

Dit nieuwe Hotel Luinge is het later zo bekende Hotel Victoria aan de Hoofdstraat.

BEZOEK VAN ANDREAS GERRIT JACOBSEN

Op 7 oktober 1868 overleed in zijn woning aan de huidige Hoofdstraat te Hoogeveen tekenaar en kunstschilder Andreas Gerrit Jacobsen. Hij was geboren op 15 maart 1806 te Amsterdam. Jacobsen deed mee aan tentoonstellingen van Levende Meesters, waarmee het niveau van zijn werk ook is getypeerd. Hij had zich per 2 mei 1853 in de gemeente Hoogeveen gevestigd, samen met een broer en zijn gezin. Van hem hebben we geen geschreven verslag van een wandeling naar of door het Hollandscheveld. Hij deed het in zijn tekeningen, waarvan een deel bewaard is als eigendom van de gemeente Hoogeveen. Opmerkelijk is dat twee werken ons tonen wat we nu Het Hoekje en het aansluitende stukje van het Hoekje met de Hendrik Raakweg noemen. De tekeningen zijn in de toenmalige situatie gemaakt vanaf de Kerkhoflaan/Kerkhofdijk, het deel dat nu Otto Zomerweg heet. Hollandscheveld was voor toeristen interessant. We lezen het in de notulen van Plaatselijk Belang en in de reisverslagen van Harm Boom. We zien het door de ogen van Andreas Gerrit Jacobsen.

Het hoekje met de molen, gezien vanaf de huidige Otto Zomerweg.

De achterzijde van de pastorie, van het boerderijtype, en de Hervormde Kerk. Jacobsen tekende het torentje wat uitgerechter dan we het in de praktijk aantreffen.

CONCLUSIE

Waar tekende Vincent van Gogh tijdens zijn verblijf in Hoogeveen een begraafplaats? We hoeven er weinig woorden aan vuil te maken. We laten de feiten voor zich spreken. Alles wat hiervoor aan feitelijkheden boven water is gehaald, is ondergebracht in een schema. Het is vervolgens een kwestie van turven:

BEOORDELINGSIEMEN En de daarbij horende min- en plusspunten.	Pesse	Holland- scheveld
Zandpad over de begraafplaats.	+	+
Graven aan beide zijden pad, ook tegenover verse graven.	-	?
Zandpad liep tussen twee blokken algemene graven.	-	+
Graven gemerkt met witte palen.	+	+
Kerktoeren in de buurt.	+	+
Kerktoeren te zien als je op de westzijde van het grafveld staat.	-	+
Kerktoeren staat vrij in de lucht, geen andere gebouwen erbij.	-	+
Gradenmeting, hoek toren t.o.v. middenpad, is reële mogelijkheid.	-	+
Toren zou vanwege de hoekmeting zichtbaar zijn op tekening.	-	+
Aanwezigheid van een kort laantje, als toegang.	-	+
Toegang zonder een hek.	-	+
Schuine dakranden, kijken tegen achterkant kerk.	-	+
Meldingen van verwaarlozing van de begraafplaats.	-	+
Waarschijnlijkheid van hoge heide en bente op begraafplaats.	-	+
Kerkhof is rondom omgeven door dennen.	-	+
Dennen tussen plaats kijker en de kerk.	+	+
Dennen zijn laag genoeg om toren te zien.	?	?
Toren is ongehinderd te zien vanaf begraafplaats, vanaf punt 1883.	?	+
Echte toren is te identificeren als toren op tekening.	-	-
Ondersteunende overleveringen.	-	+
Stille verwijzingen in brieven, dat hij in de buurt was.	?	+
Er is sprake van 19 ^e eeuwse kunstschilderbezoek in de omgeving.	-	+
Toeristische attractie, bezoek van 'vreemdelingen'.	-	+
Kleinschalig en besloten.	+	+
Drie lange en twee korte graven, de verse graven op voorgrond.	-	+
Kadaster spreek van heideveld, voorafgaand aan de begraafplaats.	+	+
Eindscore:	6x+ 16x-	23x+ 1x-

Conclusie: Vincent van Gogh was en tekende in september 1883 op de begraafplaats van Hollandscheveld.

Nu we deze conclusie hebben kunnen trekken, kunnen we van daaruit ook reageren op enige artikelen, waarin de begraafplaats van Pesse naar voren geschoven is als de door Vincent van Gogh getekende begraafplaats.

INHOUDELIJKE REACTIE OP HET WAARDEEL VAN DECEMBER 2020

Onze kennis zou in 2020 meegenomen worden in een samenwerking met een gezamenlijk project van het Drents Museum, het Drents Archief en de Stichting het Drentse Landschap, een Asser commissie. Hoe welkom we waren is onduidelijk, want we waren bij de formele start niet uitgenodigd, terwijl de Hogeveen instanties die er wel waren niet over inhoudelijke historische kennis en eigen onderliggend onderzoek hieromtrent bleken te beschikken. Doordat we zelf aan de bel trokken, kwamen we alsnog in beeld. Er waren twee concrete contactmomenten, waarbij tot tweemaal toe mondeling werd aangegeven dat het de commissie wel duidelijk was dat men voor het kerkhof van Vincent in Hollandscheveld zou moeten zijn. Achteraf moeten we helaas constateren dat dit een misleidende werking had. De commissie bleek een geheel andere mening toegedaan te zijn, en confronteerde daarmee kort voor de definitieve presentatie van het afrondende rapport. De tekst was al naar de drukker, terwijl ook een tekst voor het Waardeel af was en niet besproken kon worden. Wat mogelijk intern kon worden opgelost, is nu automatisch een publieke discussie. Helaas. Het had anders gekund. Meedoen aan het project zou voor de toekomst helderheid kunnen geven, was de gedachte, ons gepresenteerd, en waarop we instaken. Deze helderheid is nu niet gegeven. We zouden ons bij de conclusie van de commissie neer kunnen leggen, ook al vloekt dat met ons onderzoek, maar dan leggen we er ons ook bij neer dat de Drentse bevolking en de toerist op het verkeerde been wordt gezet. Vandaar dit nieuwe rapport van onze commissie, en vandaar ook enkele reacties op het Waardeel van december 2020, het artikel van de Asser commissie:

De Asser commissie haalt uit de gemeenteverslagen van zowel de gemeente Hogeveen als de gemeente Ruinen dat de begraafplaatsen van zowel Hollandscheveld als die van Pesse volgens de gemeenten goed onderhouden zijn. Daarmee is het duidelijk dat deze verslagen voor de zoektocht niet bruikbaar zijn. OF een van de gemeenten schreef onjuistheden, OF bij de beoordeling door de gemeentelijke administratie ging het om uitvoering van de wet op de lijkbezorging, en was grafbedekking met al dan geen heide en bunt daarvoor niet van belang. Dit kunnen we baseren op de geconstateerde klachten uit Hollandscheveld.

De Asser commissie filosofeert over de rust en beslotenheid waar Vincent naar op zoek was, en die hem aan zou spreken. Dat kunnen we goed onderschrijven. Hun conclusie dat dit niet in Hollandscheveld te vinden was, omdat daar 84 begrafenissen waren in 1883, is een punt dat in dit opzicht niet ter zake doet, en zeker niet als bewijsmateriaal voor het afwijzen van Hollandscheveld en kiezen voor Pesse kan worden aangevoerd. Deze conclusie is onzes inziens niet te verbinden aan de 84 begrafenissen op jaarbasis. 84 begrafenissen staat voor gemiddeld 3 in de 2 weken, wat betekent: gemiddeld 3 dagdelen op de 12 dagen = 24 dagdelen dat een graf gespit wordt, mensen aanwezig zijn voor een kort samenzijn bij een graf en een graf wordt gedicht. In de praktijk is de kans klein dat je net aanwezig bent als er mensen aan het werk zijn. Wat de dag ervoor is gebeurd, wat zelfs de morgen ervoor is gebeurd, of wat de dag erna gaat gebeuren, zegt niets van de beleving op het moment zelf, als je een begraafplaats oploopt. Wie de sterfgevallen in Hollandscheveld op een rijtje zet, aan de hand van de overlijdensakten, en 5 dagen erna rekent voor de traditionele begrafenis, zal al snel duidelijk worden dat op de 15e september daar geen begrafenis was. Dat is een feit. En daarmee kan ook de stilte, rust, beslotenheid, de verstilte sfeer, in Hollandscheveld op die 15e september 1883 ervaren zijn.

De Asser commissie kan zich niet voorstellen dat Vincent de kerktoeren van Hollandscheveld met één simpele ronding in het beeld onder de punt neerzette. Dat kan men zich wel van de kerk van Pesse voorstellen. We kunnen moeilijk oordelen over andermans voorstellings-vermogen. Maar dat gaat niet over feiten. Feit is dat Vincent de kerktoeren zo simpel neerzette, dat hij de realiteit van beide kerktoertjes tekort deed, zodat we enkel kunnen constateren dat dit geen reële weergave van zaken is, maar slechts een eerste aanzet. Zie de analyse van het torentje in

voorgaande bespreking. Zo hield hij voor zichzelf een beeld vast. Hoe hij het ooit uit zou werken in een schilderij, we zullen het misschien nooit weten. De zichtbaarheid van dit torentje, zegt dat wat? Ja, zegt de Asser commissie. Die van Pesse is minder 300 meter weg van de plaats waar Vincent gestaan zou kunnen hebben, die van Hollandscheveld ruim 400 meter. Men ziet over het hoofd dat de toren van Pesse kleiner is dan die van Hollandscheveld, zodat dit de afstand compenseert. Geen doorslaggevend ijkpunt dus. In Pesse zou vrij zicht zijn op het torentje. Men gaat eraan voorbij dat er dan ook zicht geweest moest zijn op de boerderij ernaast, die we niet zien op de tekening. Men gaat er ook aan voorbij dat er in Hollandscheveld vrij zicht was op de toren. We zagen het in de studie hiervoor.

De Asser Commissie is met het kompas de weg kwijt geraakt. De torenspits van Hollandscheveld ligt niet ten noordwesten van wat dan ook. Afstand is ook een lastig item, als het gaat om torenspitsen van verschillende grootte. *“Kijk je naar het zuiden, dan zou je de torenspits ook in het zuiden moeten zien liggen”*, constateert de commissie. En: *“Dat is in Pesse het geval”*. Met een kompas, of gewoon via Google Maps, zien we dat de torenspits van Pesse ten zuidoosten van het punt ligt waar Vincent dan daar gestaan zou moeten hebben, en op de tekening staat de torenspits ook niet in het zuiden, als we ervan uitgaan dat de graven geoost zijn en het middenpad op de tekening ook van west naar oost loopt. De toren van Pesse stond in het perspectief van de tekening op een dergelijk lastige plaats, dat hij binnen de tekening zelfs helemaal buiten zicht zou zijn. Dit is controleerbaar meetwerk. Hadden we samen moeten doen.

De Asser commissie maakt van de opmerking van Vincent over het laantje (*“Evenwel er is een ingang - een kort laantje....”*) een eigen zin: Een laantje naar de begraafplaats toe. Dit is iets wezenlijk anders. Het laantje IS de ingang, zegt Vincent, en de commissie gaat op zoek naar lanen NAAR de begraafplaats. Als je het zo zegt, kan het ook buiten de begraafplaats om zijn. Dan verdwaal je er letterlijk in, want de gemeente Hoogeveen en omstreken van 1883 bestond uit zoveel door bomen omzoomde wegen, dat Vincent ‘verzoop’, helemaal opging in de lanen. Half Hoogeveen was dan een laan. Zou hij daar op duiden, dan was het onlogisch om de link te leggen tussen de laan en de ingang. Bij Vincent is de laan aan de begraafplaats zelf gekoppeld. En aan de aanblik van een mastbos. Het mastbos c.q. de mastbomen zijn in voorgaande studie behandeld. Dat korte laantje, dat verwijst volgens de Asser commissie naar een doorgaande weg langs de begraafplaats. Vincent had het echter duidelijk over de ingang, dat was een kort laantje, die doorgaande weg niet. En kort was die weg ook niet. En waarom zou dat korte laantje niet bij het beeld van Hollandscheveld passen, zoals men constateert? Omdat de begraafplaats wordt ontsloten via een kaarsrechte weg, de Kerkhoflaan, die vanaf het dorp doorloopt in het landschap, zegt de Asser commissie. Deze weg geeft niet de aanblik van een kort laantje. Klopt, maar die doorgaande wegen van Pesse ook niet. Die doorgaande wegen geven het zelfde beeld als de Kerkhoflaan. Men gaat er domweg aan voorbij dat er als duidelijke INGANG van de begraafplaats in Hollandscheveld een kort laantje OP de begraafplaats liep. LAAN en KORT. Feitelijk aantoonbaar. Alleen in Hollandscheveld. Daar doet men niets mee. Zoals we al zeiden, het citaat van Vincents brief anders uitleggen schept verwarring. Al die aangehaalde doorgaande wegen zijn GEEN ingangen van de begraafplaats. En zo wordt duidelijk bewijsmateriaal weggeredeneerd. Was dat ook de bedoeling? We zien als onderzoekscommissie vanuit Hoogeveen graag aangetoond dat er een laantje liep in Pesse, als ingang van de begraafplaats. Wij hebben die niet kunnen vinden.

De Asser commissie rept met geen woord over de straatweg Hoogeveen-Pesse. Een tolgeweg, bestraat met klinkers. De A28 van de 19^e eeuw, zogezegd. Het kerkhofje van Pesse ligt aan deze weg. Als Vincent op zoek was naar een rustige, besloten begraafplaats, en daaraan twijfelen we niet, hoe is dat dan in overeenstemming te brengen met de drukste weg uit het hele gebied in en rond Pesse, waar men ratelende karrewielen mag verwachten, waarvan de klank in de stilte van

die dagen doorklonk tot op de begraafplaats? Natuurlijk, het kan op dat moment net rustig zijn geweest, maar waarom dan wel Hollandscheveld afwijzen omdat daar mee mensen begraven werden dan in Pesse, terwijl berekend kan worden dat het aantal begrafenissen daar slechts een beperkt aantal dagdelen enige onrust gaf, terwijl de tolweg alle dagen in gebruik was en gelet op de geïnde tolgelden (na te gaan in de gemeentelijke archieven) deze straatweg een drukke weg was? Wat bleef er over van de beleving van rust en stilte als Vincent op de heen- of terugweg naar deze begraafplaats eveneens over deze tolweg en straatweg liep?

ONDERZOEK NAAR DE MOGELIJKHEID VAN ONTGINNING

De Asser commissie heeft ook een bodemdeskundige van de Stichting Het Drentse Landschap erbij gehaald. Zegt men dus, want we weten het niet, diens rapportage is niet in te zien en de instantie waar dan over gesproken wordt, die ontkent dat gewoon. Hoe dan ook, de Asser commissie constateert dat het kerkhofje van Pesse nog direct grensde aan niet ontgonnen heideveld, het Pesserveld. *“In Hollandscheveld was de situatie anders. Dit was van oudsher geen heideterrein”*, lezen we dan. Het gebied grensde aan een oude hoogveen-ontginning. Daarna komt het giswerk. Er zou meestal een intensieve bodembewerking plaats hebben gevonden, na het winnen of het afvoeren van het veen. Dan werd het óf in gebruik genomen voor de landbouw, óf ingeplant worden met bos. Ter hoogte van het kerkhof was het proces van ontginning al rond 1821 afgerond, zegt de ‘deskundige’. We trekken niemands deskundigheid in twijfel, met deze haakjes, maar we weten dus niet wie dat is en wat hij gezegd of geschreven heeft, als hij of zij bestaat.

Maar: men gaat uit van in cultuur gebrachte grond. En daarom is het minder waarschijnlijk dat heide en pijpestrootje/bunt daar nog in 1883 de dominante begroeiing vormden. Deze constatering schijnt doorslaggevend te zijn. Pesser begraafplaats gesticht op heideveld, Hollandschevelds begraafplaats gesticht op ontgonnen terrein. Hoe gemakkelijk had een bodemdeskundige of het Drents Archief onderzoek kunnen doen in het kadaster. Hoe gemakkelijk hadden de stukken van de gemeenteraad en B&W van Hoogeveen te raadplegen geweest. Dat is niet gebeurd. Doorslaggevend ‘inzicht’ gebaseerd op giswerk, gebrek aan onderzoek en negeren van de feiten, zonder overleg met de Hoogeveense commissie, en met negeren van de feiten zoals deze vooraf al een paar keer waren gepresenteerd aan het Drents Archief. Daar ligt namelijk al vanaf 2001 een eindschrijving theologie waarin de feiten over de grondoverdracht van de begraafplaats aan de gemeente Hoogeveen worden belicht.

De Asser commissie heeft geen boringen in de ondergrond laten doen, noch onderzoek naar de chemische samenstelling. Het grondonderzoek was enkel gebaseerd op het bestuderen van kaarten. We verbazen ons er dan ook over dat er geen gebruik gemaakt lijkt te zijn van de oude kadastrale minuutplannen van plm. 1832. Ook dan was het volkomen helder geweest dat de grond in Hollandscheveld net als die van Pesse heideveld was, voor de aanleg van de begraafplaatsen. Dit was ook pakweg 20 jaar later niet anders. Perceel E 641 werd kadastraal beschreven als ‘heide’ en mat 5 hectare, 93 are en 10 centiare. Uit de notulen van het college van B&W van Hoogeveen van 25 oktober 1852 blijkt overduidelijk dat de Hollandscheveldse begraafplaats werd gesticht op het *‘westelijk gedeelte van perceel kadastraal bekend in Sectie E onder no.641.’* Het is de ‘deskundige’ van het bodemonderzoek ontgaan.

ZOU HET KUNNEN DAT BUITEN HET KADASTER OM ONTGONNEN WERD?

Het is niet gebruikelijk om historisch onderzoek te baseren op niet onderbouwde veronderstellingen. Als iemand beweert dat de begraafplaats van Hollandscheveld gesticht is op landbouwgrond of grond die al in cultuur was gebracht voor bosbouw, dan hoort die persoon of instantie

dat te onderbouwen en aan te geven wat de bronnen zijn. Archivalia. Normaalgesproken zou de bewering van de Asser commissie dan ook gewoon genegeerd worden. We zitten hier echter in de idiote situatie dat men op basis van niet-onderbouwd onderzoek een machtspositie met inbegrip van censuur weet te verwerven, waar een hoge ambtenaar bij de provincie en diverse organen binnen een groot Van Gogh-project in meegaan. Vandaar dat hier een uitzondering wordt gemaakt. We hebben onderzocht of er aanwijzingen zijn, dat een stuk heideveld toch gedeeltelijk ontgonnen was.

Er is iets niet in de haak, als wordt uitgegaan van ontgonnen grond, in gebruik voor de landbouw of ingeplant met bos. In dat geval zou de Compagnie van 5000 Morgen gefraudeerd hebben. Het grondgebruik is namelijk niet voor niks genoteerd in de kadastrale stukken. Op basis daarvan werd belasting betaald. Dit aannemen, dat vraagt ook om bewijs daarvan. Er is een flink Archief van de Compagnie van 5000 Morgen bewaard. Daarin is niets bekend van een conflict met het kadaster of over verkeerd opgeven van grondgebruik, op basis waarvan deze fraude bevestigd zou kunnen worden.

De Compagnie zou bij het in cultuur laten brengen van een stuk heideveld ook een overeenkomst moeten hebben met een grondgebruiker. Daarover is niets te vinden in alle bewaard gebleven stukken. Wie in het Archief van de Compagnie van 5000 Morgen op zoek gaat naar stukken rondom de inkomsten van de kerkelijke kas, kan een flink dossier op tafel krijgen. Het is allemaal doorzocht. Wie controleren wil: Archief Huize Echten no. 1213, aanwezig in het Drents Archief te Assen. In de doos met papieren vinden we alles over in erfpacht of huur verstrekte grond, maar niets in dit verband over de grond van de begraafplaats. Van de grond waarop de kerk zelf is gesticht is deze informatie er wel. Erfpachtsovereenkomst, schadeloosstelling van de gebruiker in verband met het terugnemen van de grond, het is er allemaal. Maar er is in deze niets over de grond waarop de begraafplaats werd gesticht.

Volhouden dat het zou gaan om ontgonnen grond, waarop een begraafplaats werd gesticht, is een verwijt van vergaande fraude aan het adres van de Compagnie, want dan hadden ze de hele papierwinkel daar omheen ook nog eens verdonkeremaand. Volhouden dat het kon gaan om met bomen ingeplante grond, zou inhouden dat er ook illegale bosbouw werd gepleegd. Maar, stel dat dit wel het geval was, dan had in genoemd dossier terug te vinden moeten zijn dat de bossen op dat perceel gekapt waren, om de grond vervolgens op te leveren aan de gemeente. Bos c.q. hout was duur. Die deed je er niet gratis bij. Van dit alles is niets te vinden. We kennen in boven genoemd dossier overzichten van arbeiders, aan het werk op het gebied van de Compagnie van 5000 Morgen, maar niets wat te maken had met deze grond. Het in cultuur laten brengen werd gedaan door de gemeente Hoogeveen. Ontkennen dat het bij de begraafplaats van Hollandscheveld ging om heidegrond, zoals de Asser commissie dus doet, kan alleen volgehouden worden als er een web van fraude wordt geïnsinueerd. Zullen we het maar houden op een vergissing van de bodemdeskundige?

De in 1854 gestichte begraafplaats was toen een stuk heideveld, staat er duidelijk, in de gemeentelijke stukken, volop uitgewerkt in de afstudeerscriptie van Albert Metselaar. Deze is ooit in print geschonken aan de bibliotheek van het Drents Archief. Niks bos en niks landbouwgrond. Van ontginning was toen nog totaal geen sprake. Het afgraven van het veen en het braak en onbewerkt laten liggen van de ondergrond, is geen ontginning. Dan wordt het vanzelf heide. *“Op basis van de hierboven genoemde argumenten die uit het onderzoek vanuit drie disciplines naar voren kwamen, kunnen we niet anders dan concluderen dat Vincent van Gogh de begraafplaats aan de Hoogeveenseweg 48 in Pesse bezocht heeft.”* Een citaat met een conclusie van de Asser commissie. Op basis van wat we hiervoor lezen zou je zeggen: doe je huiswerk over. Maar voor de redactie van ‘Ons Waardeel’, het blad van de Drentse Historische

Vereniging, was het genoeg om onmiddellijk ruimte te geven aan een publicatie van de Asser commissie, terwijl normaal gesproken dat een maandenlang proces zou zijn, en tegelijkertijd een kritische reactie van een lid van de Hooogeveense commissie te weigeren omdat die niets nieuws zou toevoegen. Wij concluderen dan ook dat er met twee maten gemeten is. Daarvoor moet je publicaties negeren, zoals het ooit met de DHV-prijs bekroonde boek over begraafplaatsen in de gemeente Hooogeveen, waarin concreet informatie over beide kerkhoven wordt gegeven. Dit boek wordt niet genoemd.

Nog wat: stel dat het in Pesse zou zijn geweest? Hoe lag de begraafplaats van Pesse er dan bij? Was er in Pesse sprake van verwaarlozing van de graven en uitbundige natuurlijke plantengroei. Dat is wel waarschijnlijk, zegt de bodemdeskundige, maar dat is niet erg concreet. Dat is een conclusie die je mag trekken als op andere gronden is AANGETOOND, dat Vincent in Pesse tekende. Dat is door de Asser commissie gebruikt als invulling om een niet aangetoond feit te ondersteunen. Waar zijn de bewijzen daarvan? Bij Hollandscheveld is het aantoonbaar op basis van teksten in de Hooogeveense Courant en citaten uit de notulen van de Vereniging Hollandscheveld, oftewel Plaatselijk Belang. Pesse had een onderhouden begraafplaats, was iemand voor aangesteld. Wij hebben geen klachten gevonden, zijn ze er wel geweest, we zien die bewijzen graag.

De Asser commissie neemt wel meer aan, lezen we. *“Het is bovendien aannemelijk dat het kleinschalige en besloten karakter van het kerkhof van Pesse Van Gogh meer aansprak dan de grootschalige, goed onderhouden begraafplaats van Hollandscheveld.”* Dit maakt het nog gekker. Hollandscheveld en Pesse maakten elkaar toentertijd niet veel en juist van Hollandscheveld zijn de klachten bekend van het slechte onderhoud, hoe komt men dan tot zo’n uitspraak? We hadden het graag besproken.

Drie disciplines bij elkaar zetten is mooi, maar behalve de mooie cultuurhistorische bespreking van Vincent en het thema begraafplaatsen, moeten we helaas concluderen dat de bodemkundige benadering en het historisch onderzoek onvolledig is uitgevoerd. Dat kan ook met drie disciplines. De kennis van de lokale geschiedenis, inbreng van een funerair historicus, en gewoon ambachtelijk zoekwerk in lokale archieven (wat ook niet is gebeurd door de Asser commissie) had dit onderzoek naar de begraafplaats aan kunnen vullen en op voldoende professioneel niveau kunnen brengen. Komt nog bij: we lichtten hier alleen het onderzoek naar de begraafplaats door. Wat zegt de onvolledigheid daarvan van de rest van het nieuwe onderzoek van de Asser commissie naar Van Gogh in Drenthe?

We concluderen op basis van voorgaande dat de Asser commissie vooral zijdelings bewijs op een rijtje gezet heeft, dat makkelijk anders te interpreteren is, of te maken heeft met onduidelijke of zelfs onjuiste inschattingen van de feitelijke situatie. Inschattingen die niet nodig zouden zijn, als voldoende onderzoek was gedaan. We concluderen dat analyses van Vincents teksten en tekening niet of onvoldoende zijn gedaan. We concluderen dat er nogal wat feitelijke informatie ontbreekt in hun onderzoek, dat al wel voor handen was. Dit hadden we onderling kunnen bespreken, maar het mocht niet zo zijn. We verbazen ons erover dat er in het onderzoek van de Asser commissie eigenlijk niets zit wat ook herkenbaar zou zijn bij de begraafplaats van Hollandscheveld, en vervolgen onze verbazing met het besef dat dit voor deze commissie geen reden was om contact op te nemen met de Hooogeveense commissie, toen het onderzoek nog aan te passen was, namelijk voor de deadlines van de publicaties. Als onderzoeker is enige reflectie op zijn plaats, en deze vraag dringt zich dan op: Als er werkelijk niks was, wat wees op Hollandscheveld, heeft dan die Hooogeveense commissie zulk slecht werk geleverd, toen het monumentje werd gezet? Of is er wat mis met het eigen Asser onderzoek? Blijkbaar is deze twijfel er bij de Asser Commissie niet geweest. Wat betreft het concluderen, de Hooogeveense

commissie hoeft niets te concluderen op basis van overwegingen en argumenten. De toetsbare feiten zijn teruggebracht tot een lijstje met ijkpunten. Die spreken voor zich. We missen de ijkpunten in het onderzoek van de Asser commissie. Door de veronderstellingen is een wazig stuk bevroren glas geconstrueerd, waardoor de werkelijkheid slecht zichtbaar is geworden, waar een lijstje met te controleren ijkpunten het ijs had kunnen ontdooien, als bloemen op een bevroren ruit bij de opkomende zon.

We zien dan ook geen reden om op basis van het artikel in het Waardeel van december 2020 iets af te doen aan de door ons op een rijtje gezette controleerbare feitelijkheden. Onze conclusie is dan ook niet anders dan die van het moment dat we daar een monumentje plaatsten, en met ‘we’ bedoelen we dan ook de betrokken historici, medewerkers van de gemeente Hoogeveen die toen met ons optrokken en de betrokken wethouder van cultuur. Jazeker, tussentijds is er veel nieuwe informatie naar voren gekomen. Tussentijds heeft ook ons onderzoek niet stilgestaan. Ons nieuwe onderzoek is uitvoeriger en heeft door de nieuwe inzichten meer ingangen gevonden dan dat van pakweg 25 jaar geleden. Maar de conclusie kan dezelfde zijn. Vincent van Gogh werkte op de begraafplaats van Hollandscheveld.

Laten we het maar afsluiten met het voorstel om een volgende keer gewoon contact te houden en zaken met elkaar op te pakken. Een Asser commissie en een Hoogeveense commissie zijn enkel ontstaan doordat samenwerking werd afgebroken. Niemand is gebaat met de nu geschapen onrust. Niemand is gebaat bij pijnlijke besprekingen. Maar moeten we tegenover een college van drievoudige disciplines van gerenommeerde Drentse instellingen worden neergezet als mensen die hun huiswerk niet hadden gedaan? Moeten we het risico lopen dat de gemeente Hoogeveen onder druk van welke instanties dan ook in het komende Van Goghjaar het gedenkteken gaat verplaatsen, en de eigen bevolking op het verkeerde been zet? Moet er opnieuw door de gemeente geld uitgetrokken worden door een extern deskundig onderzoek? Wat kan dat dan nog meer boven water halen? Het Tjalma-onderzoek, dat veel geld heeft gekost, en een Van Gogh-onderzoek van pakweg 25-jaar geleden, hebben aangetoond dat juist de lokale historici veel meer boven water wisten te halen dan een extern ‘ingevlogen’ persoon, die zijn/haar weg in de lokale archieven nog moet leren kennen. Misschien slim om dat lokale onderzoek dan serieus te nemen?

INHOUDELIJKE REACTIE OP ‘HET GEHEUGEN VAN DRENTHE’ OP DE TOELICHTING BIJ HUN KEUS VOOR DE BEGRAAFPLAATS VAN PESSE

Wat zegt men daarover, op deze pagina? De pagina is inmiddels flink aangepast, op basis van de bestuurlijke uitspraak dat het zowel Pesse als Hollandscheveld geweest zou kunnen zijn. We reageren hier op de oude pagina. En met reden. Dat geeft blijkbaar de visie van de Asser commissie weer. ‘Het geheugen van Drenthe’ is een website, in beheer bij het Drents Archief. We lezen en zetten tussen haakjes onze reacties:

We citeren:

“Van Gogh - kerkhof Pesse

Stil en bedaard

Op 15 september 1883 bezocht Van Gogh een klein kerkhof in de omgeving van Hoogeveen en maakte er een studie van. De volgende dag beschreef hij aan zijn broer Theo hoe het kerkhof eruitzag, hoe het had geroken en welke kleuren hij had gezien: ‘de donkere strook masthout die het afsluit scheidt een tintelende lucht van den ruigen grond, die in ’t algemeen een rosse kleur heeft – fauve – bruinachtig – geelachtig doch overal met lilas toonen. Het was niet makkelijk te schilderen, ik zal er verschillende effecten nog van zoeken, met sneeuw b.v. moet het zeer eigenaardig wezen.’ Om zijn woorden te verduidelijken en een beeld te geven van de studie die hij had gemaakt, maakte hij een croquis (schets) in de brief. Later, in maart 1884, schreef hij Theo nog eens over de tekening van het kerkhof, ditmaal vanuit Nuenen. Van Gogh klonk beledigd in die brief, waarschijnlijk omdat Theo hem had geschreven dat hij zich te veel liet leiden door het werk van de Franse kunstenaar George Michel (1763-1843). Van Gogh was niet blij met wat Theo hem verweet, omdat hij de studie ‘stil en bedaard eenvoudig buiten’ had gemaakt, en erin had geprobeerd ‘niets te zeggen [...] dan wat ik zag’. Hij had niet aan het werk van Michel gedacht – hij dacht alleen aan het motief dat hij verbeeldde.

Eenheid met de natuur

Van Gogh had zich al vaker beziggehouden met het thema van het kerkhof. Hij ging met regelmaat naar het Zundertse graf van zijn jonggestorven broer Vincent, maar bezocht ook kerkhoven in andere plaatsen. Hij vond er een sfeer van eenheid met de natuur, schreef hij aan Theo. Een jaar voordat hij het kerkhof bij Pesse bezocht, schreef hij al over zijn wens om een Illustratie van het gebied rondom Pesse en Stuifzand van rond 1900, collectie Drents Archief. Net iets boven het midden is de begraafplaats met een rode cirkel aangegeven, omzoomd door naaldbomen en ontsloten door een kleine laan. Het heidegebied is nog omvangrijk. Kerkhof te tekenen: ‘Zeer zeker zou ik wat graag zoo’n oud kerkje & kerkhof met zandgraven en oude houten kruisen trachten te maken. Ik hoop wel dat het er eens van komen zal.’ Hij verwees bovendien in zijn brieven geregeld naar kunstenaars die met dit thema hadden gewerkt, zoals Louis Apol (1850-1936), Jacob Maris (1837-1899) en Anthon van Rappard (1858-1892).

(Een reactie: De zin over het kerkhof met zandgraven komt uit brief 226, waarin Vincent reageert op een brief van Theo. Hij schrijft dan: “Enfin! Maar we willen het beste hopen en ons best doen om hen gerust te stellen. Wat ge mij mededeelt omtrent hunne nieuwe omgeving interesseert mij ten hoogste. Zeer zeker zou ik wat graag zoo’n oud kerkje en kerkhof met zandgraven en oude houten kruisen, trachten te maken.” Dit is dus geheel en al reactie op Theo en wat hij schrijft. Het heeft geen binding met Pesse. Over een kaart van het te bezoeken gebied, brief 316: “Ik heb voor mij liggen een kaartje van Drenthe. Ik zie daarop een groot wit vak zonder tittels van dorpen, ’t wordt doorsneden door de Hoogeveensche vaart die plotseling eindigt, en ik zie ’t woord Veenen op de kaart dwars door het blanke vak geschreven. Rondom dat blanke vak een aantal zwarte stipjes met dorpsnamen, een roode

stip voor het stadje Hoogeveen. Aan de grens een meer - 't Zwarte meer - een naam die te denken geeft, allerlei baggerlui stel ik me op de oevers voor. Enkele dorpsnamen als: Oosterheuvelen, Erica, hebben ook iets dat te denken geeft. Enfin deel mij eens mede wat jij zoudt denken van de mogelijkheid eener snelle beweging van verhuizen naar die streek." Ook hier missen we dus echt een verwijzing naar Pesse of Stuifzand, zoals de tekst van 'Het geheugen van Drenthe' suggereert. De brieven van Vincent zijn allemaal digitaal doorzocht en vooraf aan het bezoek aan Drenthe: geen enkele verwijzing naar Pesse of Stuifzand. In de brieven uit Hoogeveen: nooit één keer het woord Pesse. Over 'illustratie' in verband met Drenthe, één keer gevonden, brief 341: *"Wat ik dan zoude beginnen? ja bijvoorbeeld het trachten er op te brengen mij te caseeren bij een illustratie, of enfin het eerste het beste, n'importe quoi doen, waarvoor gijzelf misschien een gelegenheid zoudt weten of iets mij kunnen zeggen, b.v. van Moniteur universel, wat ik anders niet het meest wenschelijke beschouw. Doch geheel op mijzelf staande zoude ik misschien een kans wagen te Parijs of te Londen of te 's Hage, enfin in stad aan drukkerij of illustratie, tevens zoekende tekeningen of schilderijen te maken en te verkoopen natuurlijkerwijs, en daarna 't weer zien te brengen op Drenthe."* Ook hier geen enkele link met Pesse. De lezer wordt hier gemanipuleerd, zo krijgen we de indruk.)

Locatie

Omdat het niet bekend is wat er met de studie van het kerkhof is gebeurd, is de croquis die Van Gogh maakte het enige aanknopingspunt in de toewijzing van de locatie van het kerkhof. Mogelijk maakte Van Gogh daarin gebruik van zijn artistieke vrijheid, waardoor het onzeker is in hoeverre deze een natuurgetrouwe weergave van de werkelijkheid biedt. Bovendien maakte Van Gogh de croquis snel, en waarschijnlijk thuis tijdens het schrijven van zijn brief, om zijn broer een indruk te geven van wat hij had gezien.

Hij beschreef het kerkhof wel uitgebreid in zijn brief: 'het met mastboompjes omzoomde heidelandschap, het laantje naar de begraafplaats toe, graven die veelal bestaan uit witte palen met namen erop en deels begroeid met bunt en heide.' Er zijn twee locaties die in aanmerking komen voor verder onderzoek: de begraafplaats van Pesse en die van Hollandscheveld. De beschrijving van Van Gogh en de manier waarop hij de begraafplaats weergeeft in zijn schets, wijzen in de richting van het kerkhof aan de Hoogeveenseweg 48 in Pesse. Volgens onderzoek van Het Drentse Landschap past de bodemkundige ondergrond goed bij het door Van Gogh in zijn brieven genoemde 'bunt' (grassoort pijpenstrootje). Ook is op topografische kaarten uit de tijd van Van Gogh het met mastboompjes (sparren) omheinde landschap duidelijk herkenbaar ingetekend. Het is bovendien aannemelijk dat het kleinschalige en besloten karakter van het kerkhof van Pesse Van Gogh meer aansprak dan de grootschalige, goed onderhouden begraafplaats van Hollandscheveld, gelet op de voorbeelden van andere kunstenaars die hij aanhaalt en de manier waarop hij over de begraafplaats sprak. Zowel de hoek van de grafzerken ten opzichte van de torenspits als de vorm van de torenspits op de briefschets komen overeen met de situatie in Pesse. Ook de afstand van het kerkhof tot de torenspits maakt het aannemelijk dat het deze spits is geweest die door Van Gogh is waargenomen."

(Reactie: Even begrijpend lezen. Een opsomming van gegevens, en dan aangeven dat het aannemelijk is dat Vincent in Pesse was. De gegevens zelf hebben we behandeld in het onderzoek hiervoor. Wij doen niet aan aannemen. We hebben zaken concreet op een rijtje gezet. Op basis van de feiten is het totaal niet aannemelijk dat Vincent in Pesse was. We ontvangen graag de feitelijke onderbouwing van de commissie uit Assen. Goed dat deze suggestieve pagina van internet verwijderd is. Ook goed dat deze mede door dit onderzoek bewaard is. Het maakt duidelijk hoe mensen in de discussie stonden. Een discussie die nooit gevoerd is. Bij een discussie ben je in gesprek met elkaar.....)

**VISIE DRENTS MUSEUM, HET DRENTS ARCHIEF
EN WAT DE BRONNEN ZEGGEN**

Uitspraken van het Drents Museum over de begraafplaats van Pesse.	Toetsing op basis van begrijpend lezen en bronnenonderzoek
De beschrijving van Van Gogh en de manier waarop hij de begraafplaats weergeeft in zijn schets, wijzen in de richting van het kerkhof aan de Hoogeveenseweg 48 in Pesse.	Dat zal dan moeten blijken uit het aangevoerde bewijsmateriaal. Zoals in deze studie naar voren komt, is dit niet aangetoond, maar wordt de lezer gewoon gemanipuleerd.
Ontsloten door een kleine laan.	De laan op de begraafplaats is niet aantoonbaar in Pesse, wel in Hollandscheveld. De ‘lanen’ bij Pesse zijn doorgaande wegen, dijken genoemd, met sloten ernaast, uitlopend naar diverse windrichtingen, gewoon langs de begraafplaats, geen toegang tot de begraafplaats zelf. Dat was in Pesse via een hek.
Het citaat van het Drents Museum en het Drents Archief, als zijnde een beschrijving van Vincent van Gogh van de begraafplaats: <i>‘Het met mastboompjes omzoomde heidelandschap, het laantje naar de begraafplaats toe, graven die veelal bestaan uit witte palen met namen erop en deels begroeid met bunt en heide.’</i> (Zie website-pagina hiervoor.)	Het letterlijke citaat uit Vincents brief: – <i>‘Verbeeld u een stuk heide met een heg van dicht opeenstaande mastboompjes eromheen, zó dat men menen zou dat ‘t een gewoon mastbosje was. Evenwel er is een ingang – een kort laantje, en dan komt men op een aantal graven begroeid met bunt en heide.’</i> Kortom, men suggereert een citaat, maar komt dan met een eigen tekst, toegeschreven naar hun eigen conclusie, en manipuleert daarmee de lezer.
Op topografische kaarten uit de tijd van Van Gogh is het met mastboompjes (sparren) omheinde landschap duidelijk herkenbaar ingetekend.	Topografische kaarten en notulen van Plaatselijk Belang Hollandscheveld schetsen ons de begraafplaats van Hollandscheveld ook zo. Was bekend uit de hen toegezonden informatie, maar wordt genegeerd. Begraafplaats van Pesse was in 1883 niet volledig omzoomd met sparren/dennen. Dit was dus feitelijk anders dan gesteld.
Een bodemdeskundige van Het Drentse Landschap heeft aan de hand van kaarten de ondergrond van de begraafplaats van Hollandscheveld onderzocht en beschrijft deze als óf landbouwgrond, óf ingeplant met bomen, voordat er sprake was van een begraafplaats, zodat bunt en heide daar niet waarschijnlijk zijn. Pesse was gesticht op heideveld.	Rapportages van het college van B&W van Hoogeveen, briefwisseling met het bestuur van de Compagnie van 5000 Morgen, notulen van de gemeenteraad en de beschrijving van het kadaster tonen aan dat Hollandscheveld is gesticht op een perceel heide. Dit was vooraf toegestuurd aan de commissie, het onderliggende rapport c.q. een eindschrijving van de HBO-theologie van Windesheim, ligt in het Drents Archief, het werd allemaal genegeerd.

Het is bovendien aannemelijk dat het kleinschalige en besloten karakter van het kerkhof van Pesse Van Gogh meer aansprak dan de grootschalige, goed onderhouden begraafplaats van Hollandscheveld	Ook hier wordt onderzoek totaal genegeerd, als dat onderzoek al is gedaan. Hollandscheveld was in die dagen net zo kleinschalig en besloten. Juist de begraafplaats van Hollandscheveld werd niet onderhouden, daarover waren doorlopend klachten (zie krantenberichten en notulen Plaatselijk Belang Hollandscheveld), niet over het onderhoud van die van Pesse. Pesse lag aan een doorgaande toeweg, druk voor die tijd! De Kerkhoflaan die langs de begraafplaats van Hollandscheveld loopt werd ook in die dagen al beschreven als ‘schilderachtig’ en ontving toeristen.
Zowel de hoek van de grafzerken ten opzichte van de torenspits als de vorm van de torenspits op de briefschets komen overeen met de situatie in Pesse. Ook de afstand van het kerkhof tot de torenspits maakt het aannemelijk dat het deze spits is geweest die door Van Gogh is waargenomen.	De hoeken zijn uitgemeten, kan iedereen controleren. De hoekmetingen maken duidelijk dat vanaf het punt waar Vincent stond en bij het middenpad langs kijkend de kerktoeren van Pesse helemaal niet te zien was. Dat is niet iets wat aangenomen wordt. Dat is controleerbaar. De spits is net zozeer Hollandscheveld als Pesse, maar met het onderstuk en de dakrand is hij alleen zo te zien in Hollandscheveld. De oriëntatie van de zerken op Vincents tekening komt niet overeen met die in Pesse, wel in Hollandscheveld. Controleerbaar!
Conclusie: Vincent van Gogh tekende de begraafplaats van Pesse.	Conclusie: Het Drents Museum negeert feitelijke informatie en manipuleert teksten, terwijl er niet ter zake doende meningen worden ingevoerd, waar feitelijke bronnen-informatie op zijn plaats was geweest. Doorslaggevend lijkt een ‘deskundige’ van het Drentse Landschap te zijn geweest. Dit was OF geen deskundige, OF hij/zij was niet op de hoogte gebracht van de beschikbare op basis van bronnen toetsbare kennis.

Oftewel: Men schreef toe naar Pesse. Waarom?

TOT SLOT

We herhalen het nog een keer:

Het gaat om serieus omgaan met ons publiek, EN met Vincent van Gogh, als we locaties waar hij was goed in beeld willen brengen. Het gaat ook om serieus omgaan met samenwerkingspartners, in plaats van manipuleren van een organisatie als de Gemeente Hogeveen, die ooit ander beleid maakte. Als overtuigend kan worden aangegeven dat Vincent in Pesse was, gaan wij ons inzetten voor het verplaatsen van het gedenkteken op de begraafplaats van Hollandscheveld, zodat dit een plekje krijgt in Pesse. Drenthe roept nu in het Van Gogh-jaar: publiek ik verwacht u. Laten we er met elkaar voor zorgen dat we in dat verwachten niet één letter weglaten.....